

Plan for dagens oplæg

9.00 – 9.05	Godmorgen
9.05 – 9.30	Trivsel og særlige hjerner
9.30 – 10.30	Trivsel og teamredskaber
10.30 – 10.45	Kaffe
10.45 – 11.55	Redskaber til teampraksis
11.55 – 12.00	Tak for i dag
12.00	Frokost

Godmorgen!

Oplægget giver viden om læring og inklusion med fokus på at skabe inkluderende miljøer, øger viden om læring og hjernen og bidrager med aktiv hjælp til selvhjælp. Konkrete forslag til trivselsfremmende pædagogik på klasseplan samt individuelt.

Helle Overballe Mogensen er speciallærer, fagbogsforfatter, oplægsholder og inklusionsvejleder, med familiær indsigt.

Læs mere på:

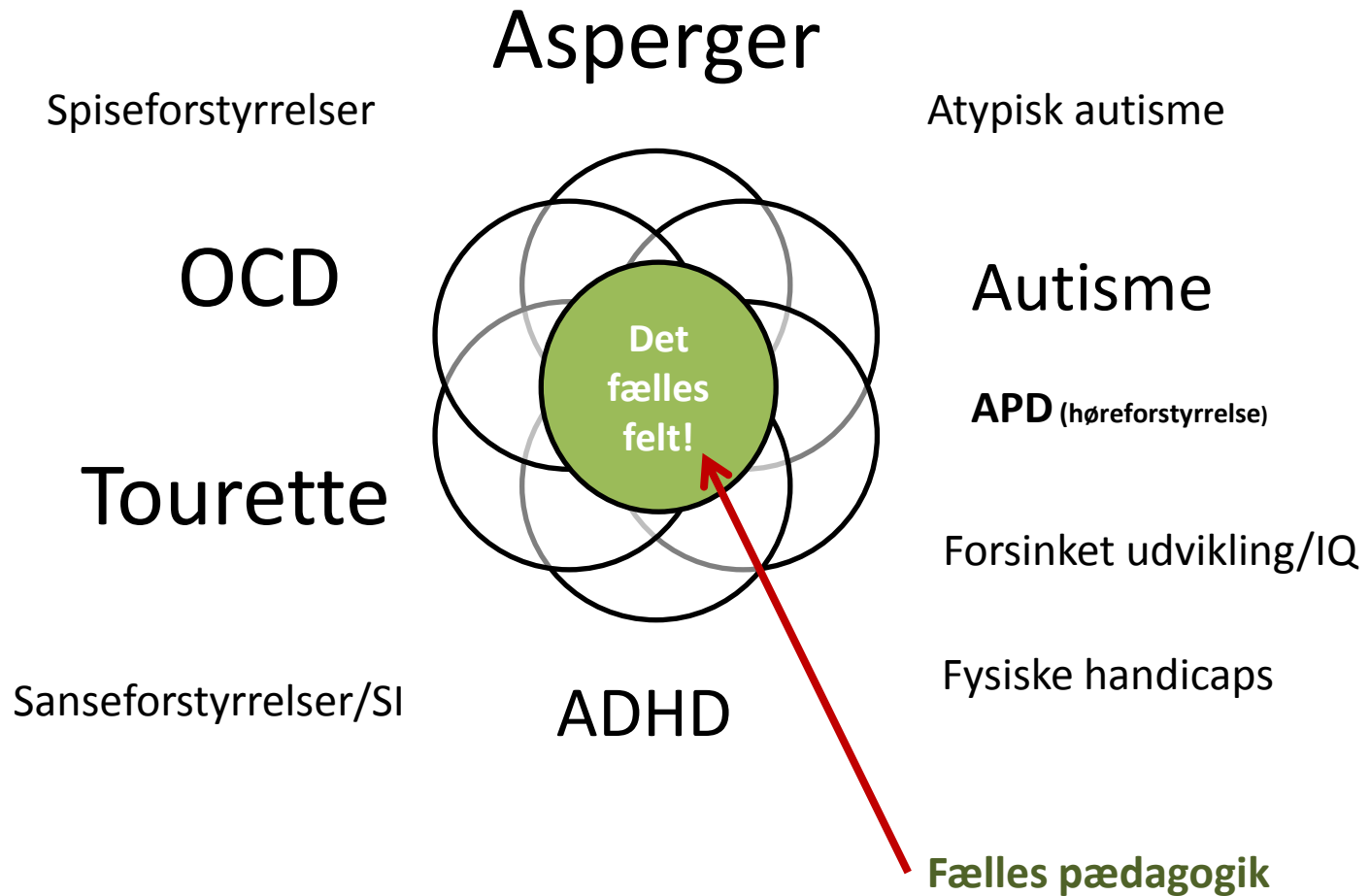
www.helleoverballemogensen.dk (ny – ca. uge 48 2016)

www.boernsvanskeligheder.dk (gammel – nedlægges)

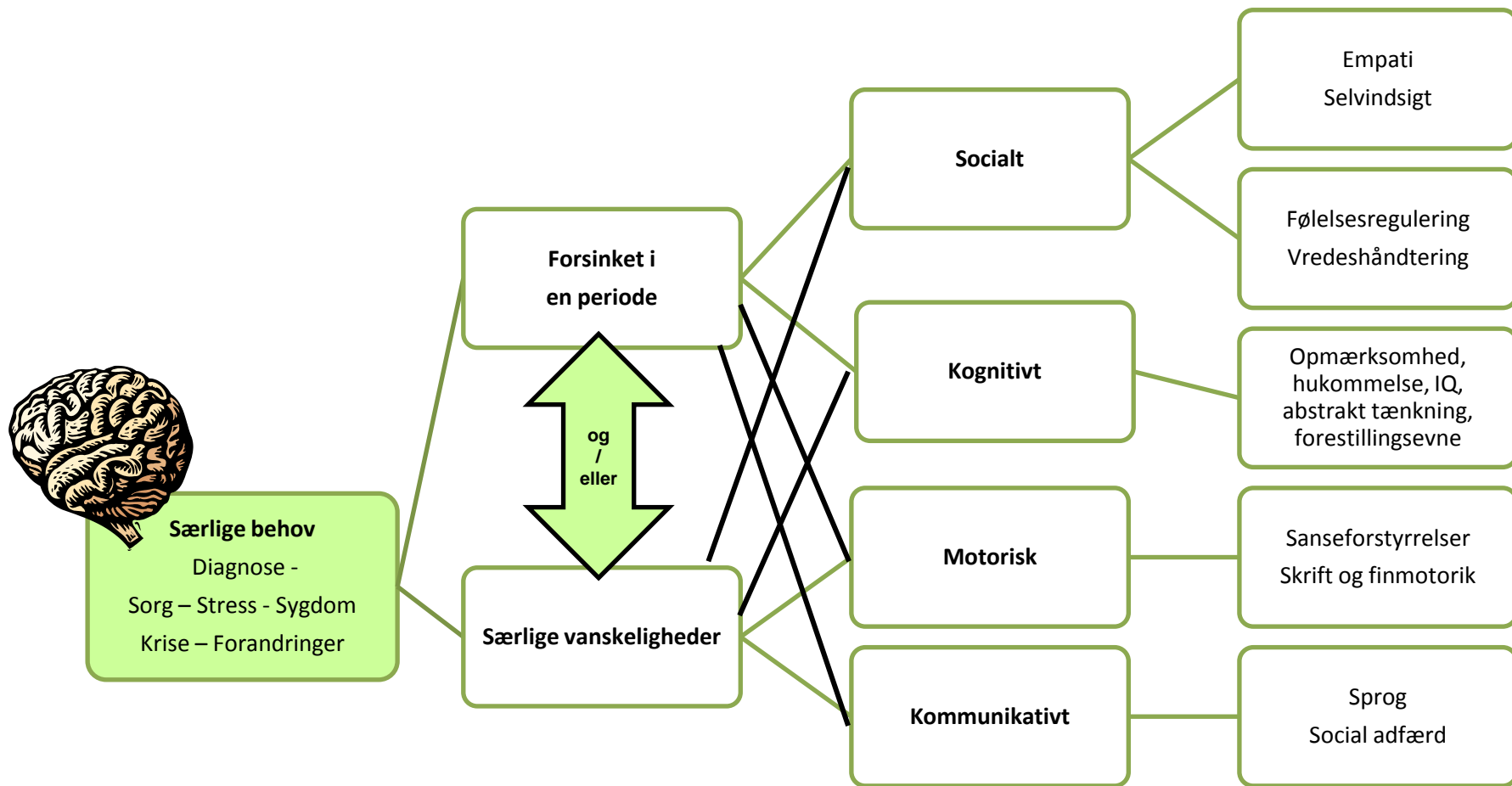
Facebookgruppe: Børn med særlige behov.

Mail: helov@aarhus.dk

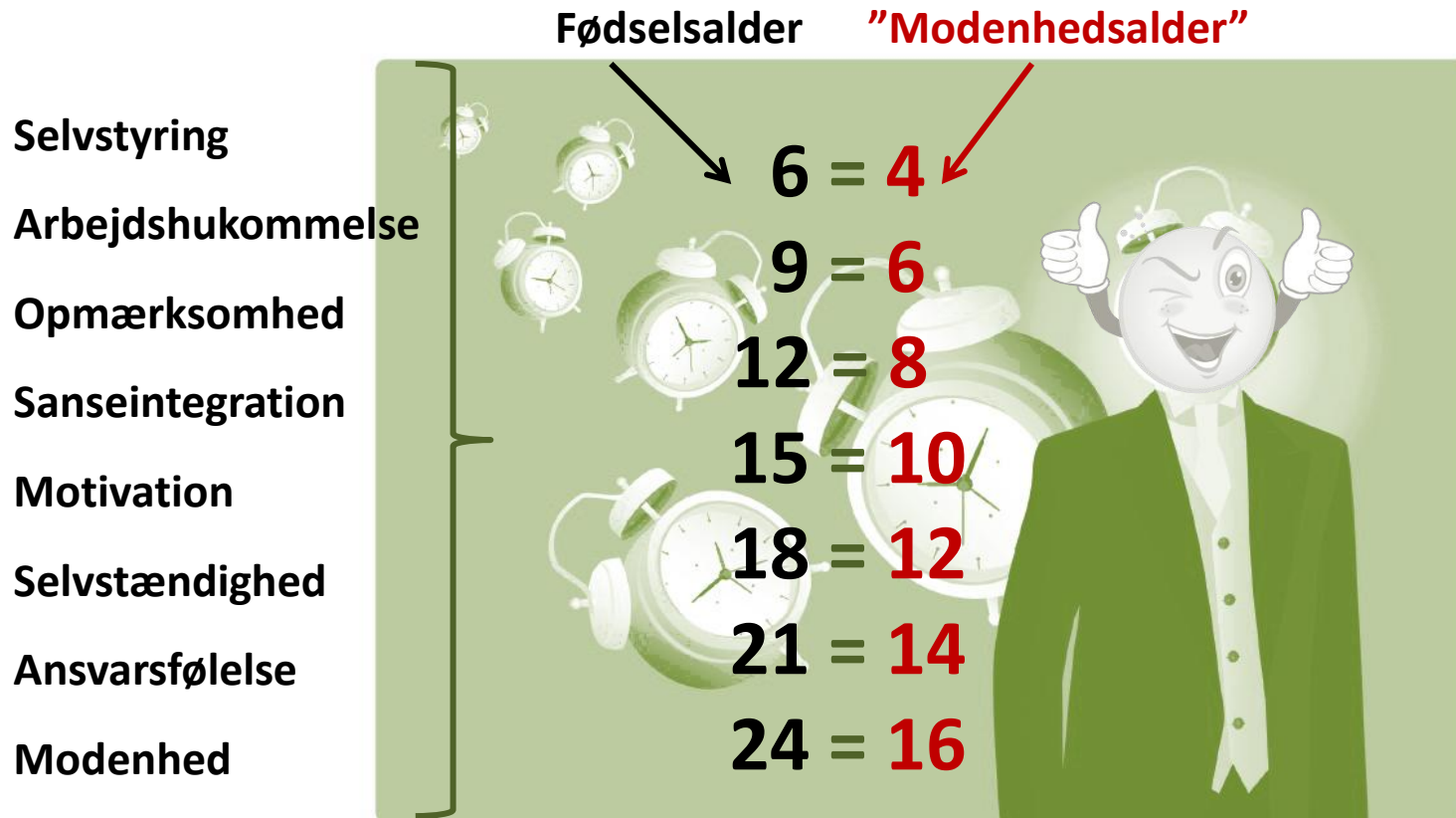
Pædagogisk syn på diagnoserne

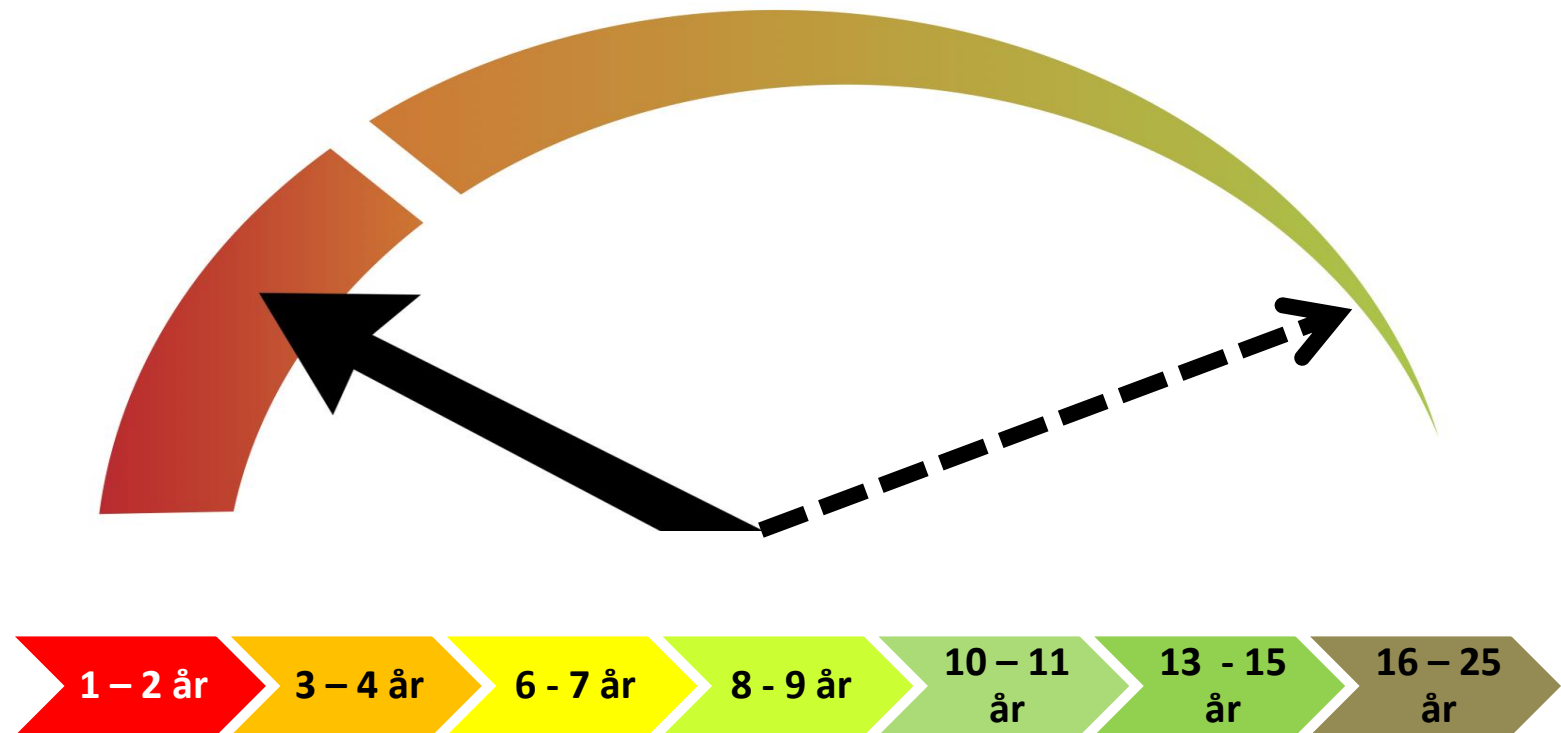
Særlige kognitive behov kan ramme *alle*

Forsinket modenhed/tommelfingerregel

Stress..

Opladningsbehov/sanseovervældelse

Neuro-typisk

Neuro-atypisk

Særlige hjerner

Uopsættelige behov

Doven?
Uhøflig?
Ligeglad?
Tømmermænd?

Lektionen er lige startet.
Underviseren forklarer dagens program.
En af de unge rejser sig og går, uden et ord, efter 5 minutter. **HVAD SKER DER?**

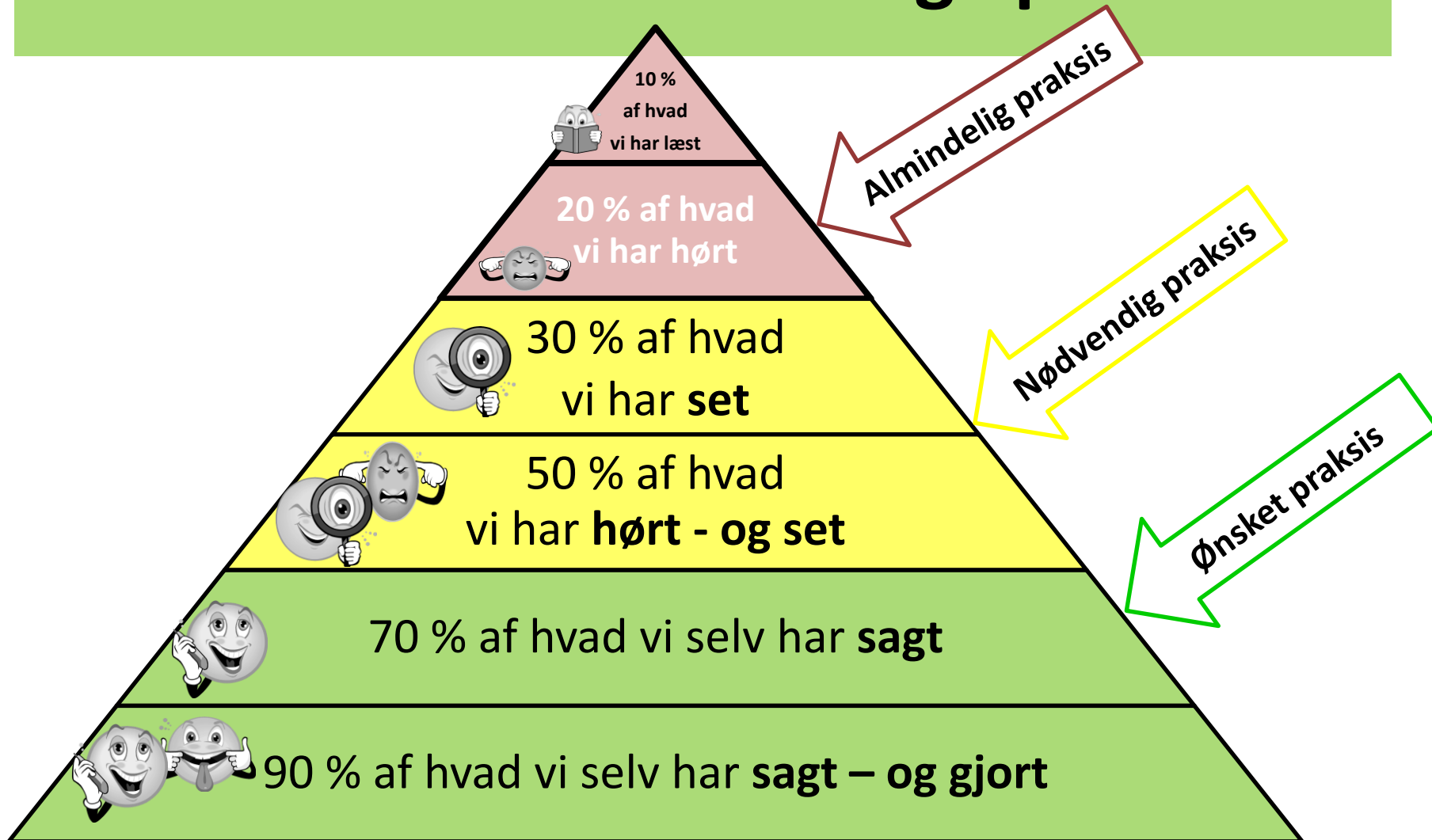
Pyh det var hårdt at være sammen med de andre i pausen. Jeg har brug for ro!

Jeg fatter ikke hvad han taler om. Hvor længe mon han fortsætter?

Jeg har brug for at ringe.
Det kan ikke vente.

PANIK. Jeg må væk...!

Hukommelsen - Læring i praksis

Frit efter Edgar Dale

Opmærksomhed og krav

Fokuseret opmærksomhed

- som bruges ved individuel opgaveløsning. **Krav:**

Opgaveløsning på egen hånd

- at fortsætte uden at lade sig aflede
- at vælge tid og sted
- at sørge for ro
- at sørge for at have det man skal bruge
- at komme i gang
- at strukturere
- at planlægge
- at tåle afbrydelser
- at blive færdig

Delt opmærksomhed

- som bruges i gruppearbejde, når læreren bryder ind, til eksamen, og ved små skift mellem at arbejde fokuseret og at samarbejde. **Krav:**

Skiftevis arbejde og lytte/se/skrive

- at stoppe og at genoptage arbejdet
- at holde fokus efter afbrydelser
- at udholde småsnak eller støj
- at udholde divergerende meninger
- at løse problemer
- at vise åbenhed
- at samarbejde
- at være fleksibel

Fælles opmærksomhed

- som bruges ved foredrag, klasseundervisning, oplæg og fremlæggelser. **Krav:**

Styret af den der taler

- at afvente instruktioner
- at holde fokus på det kommunikerede indhold
- at lytte
- at bidrage til, at alle forholder sig i ro, samtidig
- at tale efter tur
- at udholde kedsomhed
- at undlade unødige kommentarer
- at vente

Forudseenhed \Leftrightarrow Sociale løgne

Kommunikationens vildveje

Jeg sagde ikke at hun stjal mine penge (men *nogen* sagde det)

Jeg *sagde* ikke at hun stjal mine penge (men jeg *antydede* det)

Jeg sagde *ikke* at hun stjal mine penge (det var *ikke det* jeg sagde)

Jeg sagde ikke at *hun* stjal mine penge (men *nogen* stjal dem)

Jeg sagde ikke at hun *stjal* mine penge (men hun *gjorde et eller andet* ved den)

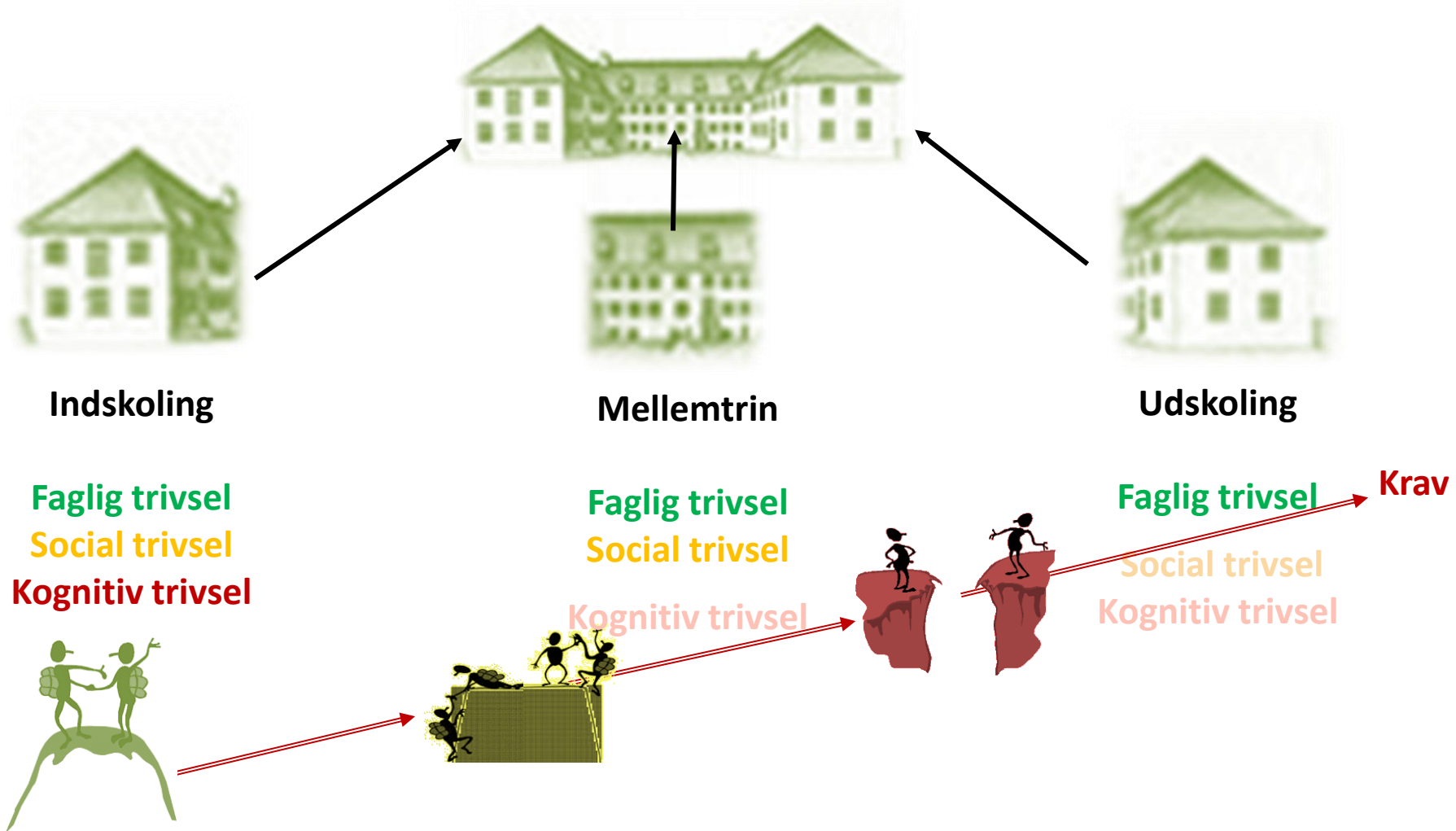
Jeg sagde ikke at hun stjal *mine* penge (men hun stjal nogle *andres* penge)

Jeg sagde ikke at hun stjal mine *penge* (men hun tog *noget andet*)

7 % ord

93% gestik,
intonation
og mimik

Skolens fokus på tre læringsforudsætninger

Forventet resultat...

Forsinket modenhed...

+ stress

+ hyppig sanseovervældelse

+ svag hukommelse/opmærksomhed

+ ringe forudseenhed/social forståelse

+ rod i kommunikationen

+ skolens fokus

= **Udfordringer!**

Virkeligheden

**Teacher at the beginning
of the school year**

**Teacher at the end
of the school year**

Nu gælder det
vist for alle
skolens aktører!

Fra kage til opskrift...

**Skriv opskriften herunder.
Du har 10 minutter:**

*

*

*

*

*

*

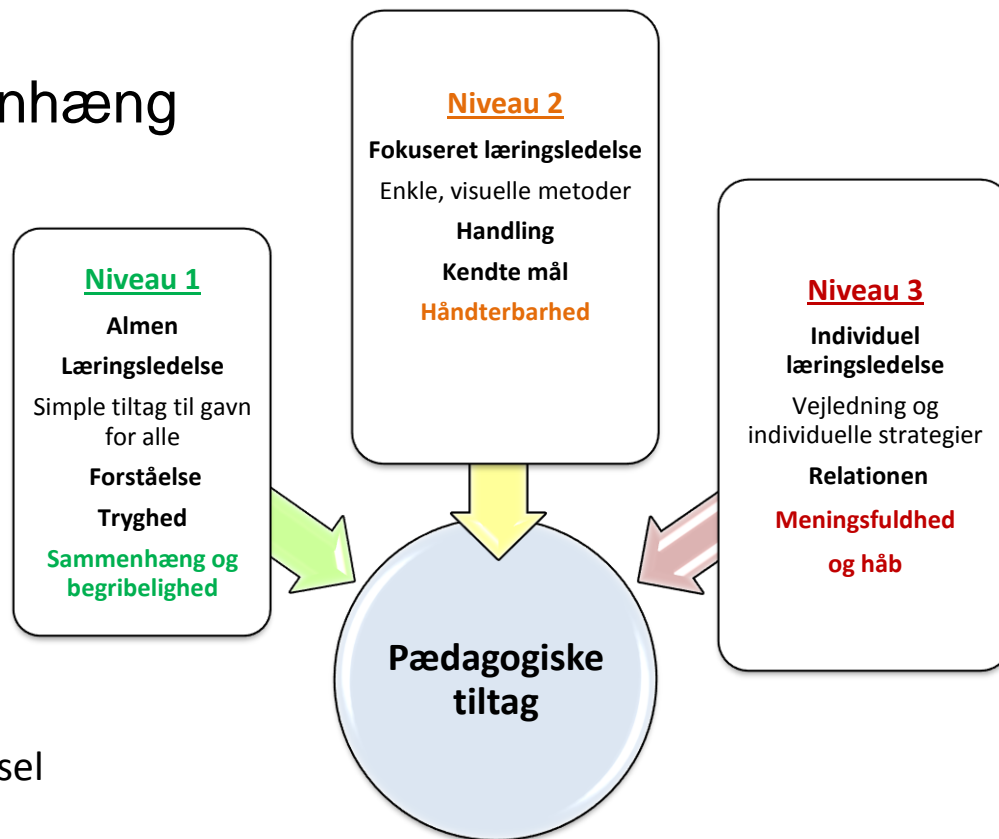
*

Oplevelsen Af Sammenhæng

(Antonovsky)

OAS:

- Øge følelsen af sammenhæng
- Øge begribeligheden
- Øge håndterbarheden
- Øge meningsfuldheden
- Øge håbet!

Uden OAS kan mennesket blive usikre, syge, angstede, depressive, opleve mistro og få reducerede læringsmuligheder.

Med OAS skabes optimale lærings- og trivselsmiljøer.

Fra opskrift til kage!

Selve kagen er en chokoladecake og fyldet består af hindbærmousse og chokolademousse. Så er den overtrukket med chokolade ganache, som gør det ud for mudderet på overfladen. Siderne er også smurt op med ganache. Jeg har indkøbt ca. 95 cm Kit kat til denne kage. Jeg har bagt kagen i en form, som er 30 cm. Jeg har sat Kit kat barrene fast på siderne inden ganachen tørrer op og mens den stadig er lidt klistret. Det gør det meget lettere at få alle Kit kat barrene til at hænge fast. Kit kat barrene bruges til at illudere tøndens rundt om mudderpølen.

Ingredienser:

465 g. blødt smør
660 g. sukker
2-4 spsk. vanilleekstrakt (jeg bruger tit 2 tsk. vaniljesukker i stedet)
6 æg fra stuetemperatur
400 g. hvedemel
320 g. god kakao
2 tsk. bagepulver
2 tsk. natron
100 g. god chokolade i stykker.
evt. 50 g. hakket pekannødder
6 dl. Kærnemælk

Ingredienser

250 gram hindbær (frosne eller friske)
2 spsk. sukker
2 tsk. vaniljesukker
2 dl yoghurt naturel
5 dl piskefløde (½ liter)
4-5 blade husblas

Beskrivelse

Pisk fløden til flødeskum (pisk let og stil derefter i køleskab)
Kog hindbærrene i 5 minutter
Lad hindbærrene køle af så de er lune/halvkolde.
Bland de kogte bær med sukker og vaniljesukker.

Sæt husblas i et glas eller en kande med koldt vand i ca. 10 minutter
Kram husblasen fri for vand og smelt den i en kasserolle med et par skefulde af bærblendingen. Rør i det mens det smelter (det går stærkt).

Når husblasen er smeltet, blandes den sammen med resten af bærblendingen.

Vend yoghurten ned i blandingen.

Vend dernæst flødeskummet ned i blandingen.

Stil skålen med mousse i køleskabet i nogle timer inden du fordeler den ud på kagebundene (jeg plejer at vente 6-8 timer inden jeg anvender den).

Hvis du ikke skal anvende moussen med det samme kan du komme den i en frysepose og fryse den ned til senere brug

1:1 chokolade ganache til op smøring

250 ml (2,5 dl) piskefløde
250 g mørk chokolade
(Vigtigt: Brug en mild mørk chokolade, f.eks. 55%, du skal *ikke* bruge chokolade med kakaoindhold på f.eks. 70 eller 86%. Brug også en chokolade af god kvalitet, hvis du vil være sikker på at få et godt resultat.

To brugbare veje til trivsel i skolen

Den simple vej:

Fælles takt =

Social og faglig trivsel

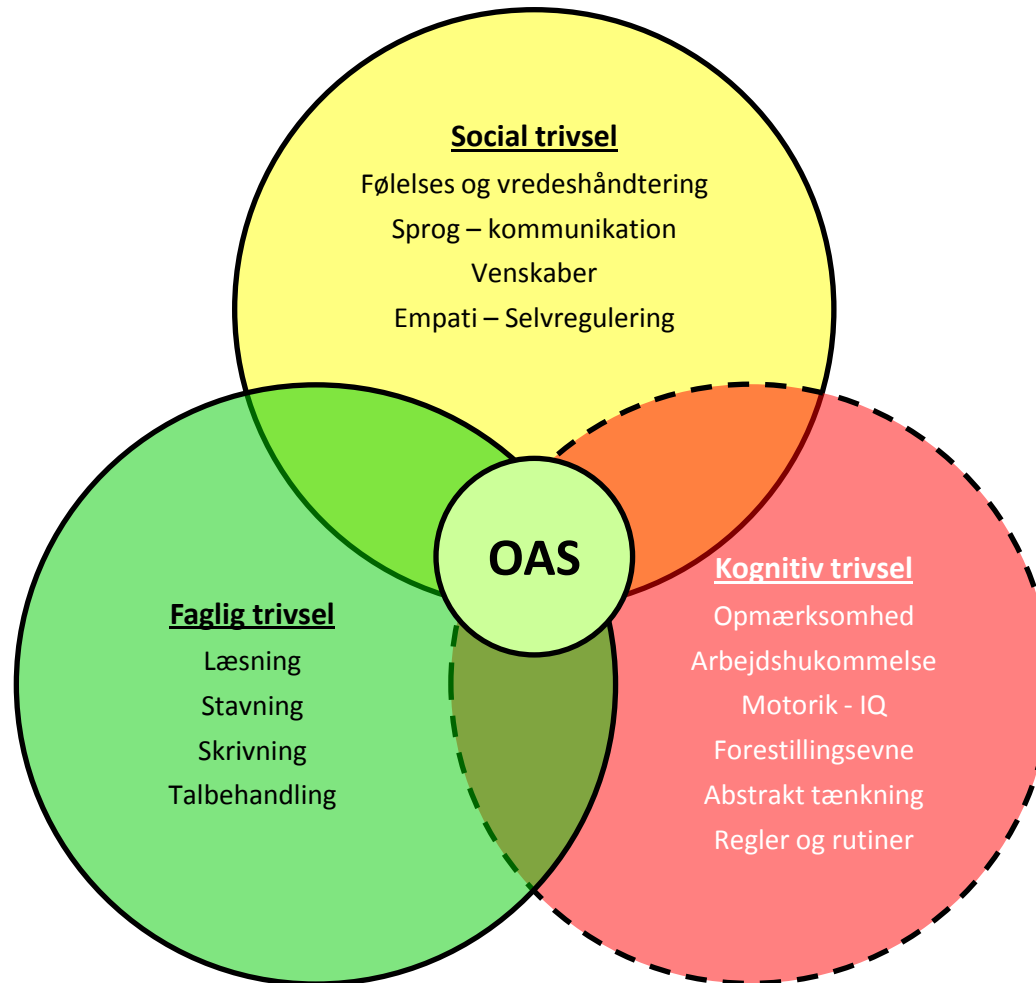
Den værdifulde omvej:

Eksternalisering og tydelige mål =

Faglig, social og kognitiv trivsel

Trivsel = Inklusion + Inklusion = Trivsel

Trivsel – læs selv

Social trivsel forudsætter at eleverne:

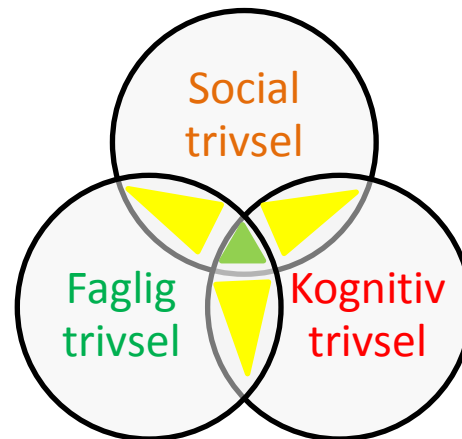
mødes af en positiv og professionel voksenrelation
oplever sig som en værdig og vigtig del af fællesskabet
tillades at deltage i den grad de selv magter det
anerkendes for netop deres særlige tilgang til verden
ikke mobbes eller er del af et utrygt fællesskab
hjælpes til at få viden om egne og andres grænser
kan give udtryk for egne behov, hensigtsmæssigt
støttes i at håndtere følelser og takle vrede
støttes i at få, og i at vedligeholde, venskaber
oplever trykthed, og sammenhæng i deres familieliv

Faglig trivsel forudsætter at eleverne:

indgår i et positivt og udviklende læringsfællesskab
møder voksne med en stærk faglighed
oplever løbende udvikling som læsere
oplever udvikling i at udtrykke sig i skriftsprog
oplever at få øget matematisk forståelse
oplever at skolens fag er håndterbare

Kognitiv trivsel forudsætter at eleverne:

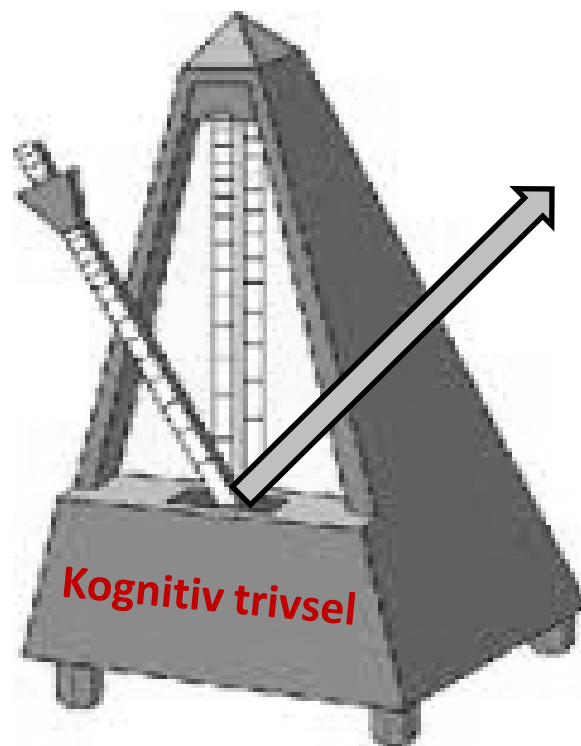
oplever at skolens fag er begribelige
oplever at kunne fokusere og være opmærksomme
får fornøden faglig støtte - kan få hjælp til lektier
oplever at mestre sproget
har kommunikative kompetencer og kan aflæse verbal og nonverbal information
erfarer, forstår og accepterer skolens regler og rutiner
kan huske tilstrækkeligt af det faglige og danne solide faglige erfaringer
kan regulere sine behov og hæmme umiddelbare impulser
oplever sammenhæng og mening i sansindtryk - oplever at sanser og motorik understøtter hverdagens gøremål

Fælles *TAKT* i skolen

Social trivsel

Faglig trivsel

At anskue fællesskabet som et *orkester* med aktører som har afgørende indflydelse på hele orkestrets trivsel og læring, er nødvendigt, hvis vi skal øge alles oplevelse af sammenhæng.

Klassens orkester

				
<p>Medkomponisterne Følger reglerne role</p> <p>Dirigenterne Teamet</p>	<p>Spiller sammen Følger reglerne og fagene. Synes det er let at holde takten og tonen</p>	<p>Synger kor Korsanger på godt og ondt</p>	<p>Spiller Stemmegaffel Vogter af alles ve og vel, på godt og ondt</p>	<p>Spiller solo Solist på godt og ondt. Vil gerne bestemme og stå forrest. Tør være sig selv</p>
				
<p>Spiller en rolle Tilskuer. Er ikke med i en fast gruppe. Er ikke den der bestemmer</p>	<p>Spiller op Uro og støjende adfærd. Svært ved at sidde stille</p>	<p>Spiller ikke Relationer Har ikke venner i klassen. Snakker ikke rigtig med de voksne</p>	<p>Spiller falsk Situationsfornemmelse Kommer til at gøre forkerte ting Andre bliver irriterede</p>	<p>Spiller baglæns Er ikke så god til finmotorik Eller er ikke så god til grovmotorik</p>
				
<p>Spiller langsomt Motivation Synes skolen er kedelig, eller svær, orker ikke opgaverne</p>	<p>Spiller hurtigt Koncentration er svært. Roder. Elsker når der sker en masse hyperaktivitet</p>	<p>Spiller frit Følger ikke dirigenten. Svært at komme i gang og at blive færdig med opgaver</p>	<p>Spiller lydløst Hukommelsen er ikke så god Glemmer beskeder</p>	<p>Spiller egen melodi Sprog er svært eller man taler meget Kommer til at afbryde andre</p>
				
<p>Spiller fejl Faglige vanskeligheder Nogle fag kan være svære</p>	<p>Spiller dybt Fleksibilitet. Bryder sig ikke om forandringer Har svært ved at skifte opgave</p>	<p>Spiller lavt Er stille og genert Har få venner Er sommetider nervøs eller bange</p>	<p>Spiller højt Vredes- og føleleshåndtering Bliver let sur eller ked af det</p>	<p>Spiller på mange instrumenter Dygtig til mange ting? Eller brug for hjælp?</p>

Klassens orkester

Medkomponisterne Forældrenes rolle	Spiller sammen Følger reglerne og fagene. Synes det er let at holde takten og tonen	Synger kor Korsanger på godt og ondt	Spiller Stemmegaffel Vogter af alles ve og vel, på godt og ondt	Spiller solo Solist på godt og ondt. Vil gerne bestemme og stå forrest. Tør være sig selv
Spiller en rolle Tilskuer. Er ikke med i en fast gruppe. Er ikke den der bestemmer	Spiller op Uro og støjende adfærd. Svært ved at sidde stille	Spiller ikke Relationer Har ikke venner i klassen. Snakker ikke rigtig med de voksne	Spiller falsk Situationsfornemmelse Kommer til at gøre forkerte ting Andre bliver irriterede	Spiller baglæns Er ikke så god til finmotorik Eller er ikke så god til grovmotorik
Spiller langsomt Motivation Synes skolen er kedelig, eller svær, orker ikke opgaverne	Spiller hurtigt Koncentration er svært. Roder. Elsker når der sker en masse hyperaktivitet	Spiller frit Følger ikke dirigenten. Svært at komme i gang og at blive færdig med opgaver	Spiller lydløst Hukommelsen er ikke så god Glemmer beskeder	Spiller egen melodi Sprog er svært eller man taler meget Kommer til at afbryde andre
Spiller fejl Faglige vanskeligheder Nogle fag kan være svære	Spiller dybt Fleksibilitet. Bryder sig ikke om forandringer Har svært ved at skifte opgave	Spiller lavt Er stille og genert Har få venner Er sommetider nervøs eller bange	Spiller højt Vredes- og følelshåndtering Bliver let sur eller ked af det	Spiller på mange instrumenter Dygtig til mange ting? Eller brug for hjælp?

Klassens orkester

				
Medkomponisterne Forældrenes rolle	Spiller sammen Følger reglerne og fagene. Synes det er let at holde takten og tonen	Synger kor Korsanger på godt og ondt	Spiller Stemmegaffel Vogter af alles ve og vel, på godt og ondt	Spiller solo Solist på godt og ondt. Vil gerne bestemme og stå forrest. Tør være sig selv
				
Spiller en rolle Tilskuer. Er ikke med i en fast gruppe. Er ikke den der bestemmer	Spiller op Uro og støjende adfærd. Svært ved at sidde stille	Spiller ikke Relationer Har ikke venner i klassen. Snakker ikke rigtig med de voksne	Spiller falsk Situationsforfølelse Kommer til at gøre forkerte ting Andre bliver irriterede	Spiller baglæns Er ikke så god til finmotorik Eller er ikke så god til grovmotorik
				
Spiller langsomt Motivation Synes skolen er kedelig, eller svær, orker ikke opgaverne	Spiller hurtigt Koncentration er svært. Roder. Elsker når der sker en masse hyperaktivitet	Spiller frit Følger ikke dirigenten. Svært at komme i gang og at blive færdig med opgaver	Spiller lydøst Hukommelsen er ikke så god Glemmer beskeder	Spiller egen melodi Sprog er svært eller man taler meget Kommer til at afbryde andre
				
Spiller fejl Faglige vanskeligheder Nogle fag kan være svære	Spiller dybt Fleksibilitet. Bryder sig ikke om forandringer Har svært ved at skifte opgave	Spiller lavt Er stille og genert Har få venner Er sommetider nervøs eller bange	Spiller højt Vredes- og føleleshåndtering Bliver let sur eller ked af det	Spiller på mange instrumenter Dygtig til mange ting? Eller brug for hjælp?

Rollefordeling – hvem gør hvad?

Læs selv

Niveau 1 - Dirigenten der skaber de overordnede, fælles rammer her og nu, som eleverne i princippet selv skal fylde ud. Denne rolle har afgørende indflydelse på trivsel i orkestret.

- ⇒ Den almene læringsledelse udført af en enkelt voksen, i klasserummet.
- ⇒ Klasseledelse som alle teams kan varetage.

Niveau 2 – Teamet der skaber byggevejledninger og stilladser som tilfører overblik over opgaverne og tydelige arbejdsrammer for såvel alle som den enkelte. Teamet kan mindske mange tegn på uro, frustration og overspringshandlinger via tydelige rammer.

- ⇒ Den fokuserede læringsledelse, gerne visuel, anvendt *indenfor* eller udenfor klasserummet.
- ⇒ Læringsledelse som en særlig pædagogisk indsats, forhånds aftalt og sommetider realiseret af støtteperson, men som ikke nødvendigvis kræver to voksne.

Niveau 3 – Den nære voksne der fremstiller specialbyggede redskaber til specielle situationer, tilpasset individuelt i samarbejde med eleven. Disse redskaber kan skabe markante og varige ændringer i elevens adfærd og i elevens relation til de nære voksne.

- ⇒ Den individuelle læringsledelse, med særlig individuel vejledning, *udenfor* klasserummet.
- ⇒ Relationen og en til én tid med plads til særlig læring, som kræver en ekstra voksen.

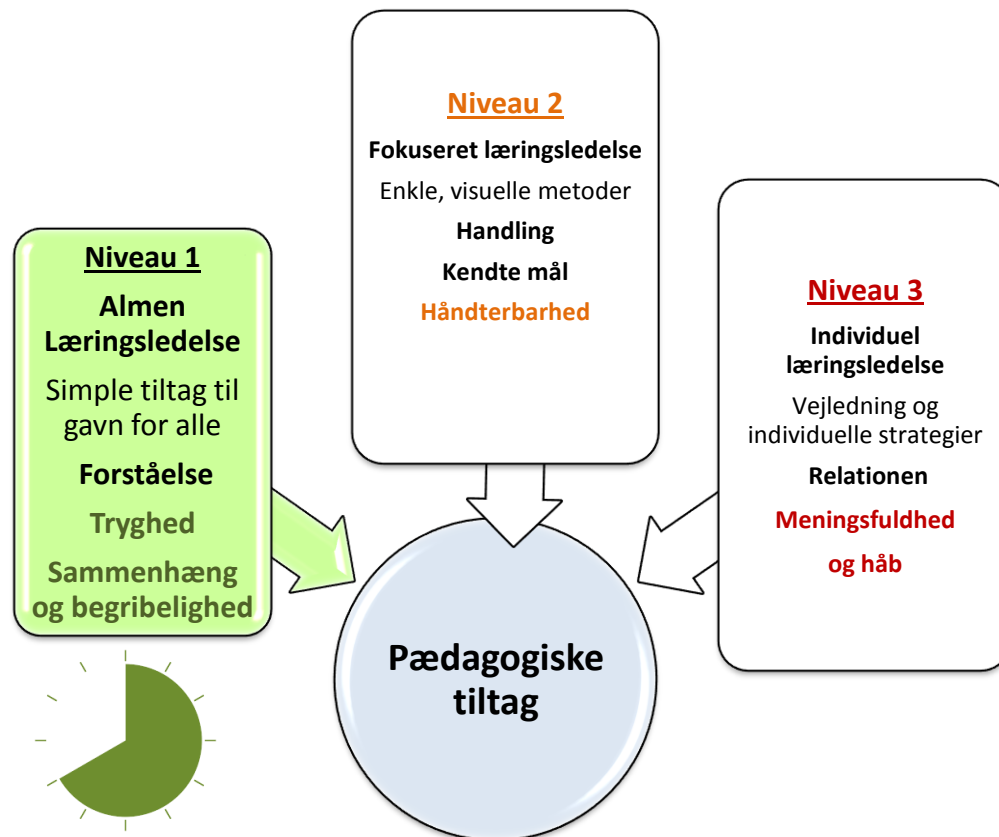
NB! Det er ikke vigtigt *hvem* der har *hvilken* rolle. Det vigtigste er, at man aftaler det! I perioder eller fra dag til dag. Dette forebygger stress og øger markant effekten af at være to i klasserummet, og af at samarbejde som team.

Oplevelsen Af Sammenhæng

(Antonovsky)

OAS:

- Øge følelsen af sammenhæng
- Øge begribeligheden
- Øge håndterbarheden
- Øge meningsfuldheden
- Øge håbet!

Almen læringsledelse

Almen læringsledelse			
	Fysisk indretning		Klasse mødet
	Relationer		Justering af faglige krav
	Lærings ledelse		Reduceret skema
	Regelmatrix		Redningskrans
	Positiv kommunikation		Forældre/elevredskaber
	Skemasamtale		Evaluering

Almen læringsledelse

Selv om alle burde være omhyggelige med den fysiske indretning, er der stadig lang vej, før det sker per automatik og efter grundige overvejelser i teamet.

TAKT i skolen – Læringsledelse

Undersøg	<p>Læringsledelse er fundament for trivsel og læring, uanset orkestrets sammensætning, og alle orkesterroller har behov for at kende rammerne. Har vi aftalte regler (regelmatrix)?</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Hvordan ønsker jeg den optimale undervisningssituation?➤ Hvilke regler/rutiner og strukturer bør eleverne have indarbejdet for at læringsudbyttet og trivslen bliver bedst mulig?➤ Hvilken adfærd ønsker vi?➤ Hvordan finder vi fælles fodslag på trods af forskellige tolerancegrader?
Overvej fælles tiltag	<p>Faste rammer og en god struktur for gennemførelsen af rutiner kan medvirke til mindske negativ adfærd. Det giver tryghed og ro at have overblik over, hvad der skal ske. Dagen bliver forudsigelig via rutinerne og utrygheden skaber ikke uro.</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Det er vigtigt at være bevidst om overgangene, da de kan skabe uro. Det kan være overgangen fra fritid til skole, mellem opgaver og mellem lektioner. Det kan være af stor betydning at starte dagen med en god kontakt til eleverne, lade dem mærke at de hver især bliver set og har betydning, det styrker relationen og giver ro og kan smitte af på resten af dagen. Så morgenritualer er af stor betydning for de fleste.➤ Hver lektion kan med fordel startes med, at der bliver skrevet en dagsorden på tavlen og at læringslederen fortæller hvad der skal ske. Når punkterne efterhånden er klaret streges de ud, så alle ved, hvor de er i forløbet. Denne start øger sandsynligheden for at resten af timen forløber, som den skal.➤ Ved afslutningen af en lektion kan det være en fordel at lave en opsamling på dagens arbejde, give positive tilbagemeldinger og slutte af med at eleverne nævner 1-2 ting der havde været godt ved timen.➤ Sidst men ikke mindst er det en god ide at fortælle, hvad der skal ske næste gang de skal mødes i faget.➤ Overvej at lave fælles regelmatrix – se næste afsnit
Overvej individuelle tiltag	<p>Læringsledelse er et fælles anliggende. Der er dog tiltag som kan øge muligheden for, at læringsledelsen også styrker og hjælper særlige elever. Her tænkes primært på, at læringsledelsen ikke kun må være verbal, men skal visualiseres med tydelige symboler, tegn og rytmer.</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Der er en lille mulighed for, at elever som er ramt af særlige behov, ikke fornemmer, at det der foregår centralt i klasserummet, dvs. dirigentens læringsledelse, gælder for dem. Elever med så store vanskeligheder kan have brug for, at læringsledelsen udmøntes ved deres plads. Det viste strimmelsystem på næste side, er et udtryk for visuel læringsledelse som både kan bruges til alle, og som støtter direkte ved hver elevs plads.➤ Er dette ikke tilstrækkeligt for eleven, må man arbejde med individuelle tiltag, eksempelvis arbejdsystemer, stilladser eller piktogrammer

TAKT i skolen - Eksempel

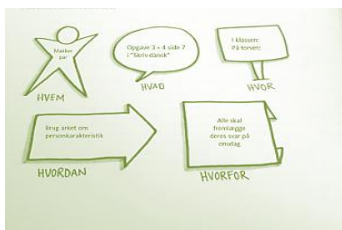
DANSK	MATEMATIK
VENTE	VENTE
LYTTE OG SE	LYTTE OG SE
OPGAVER	OPGAVER
ARBEJDE SAMMEN	VÆRE STILLE
RÆKKE HÅNDEN OP	RÆKKE HÅNDEN OP
SPISE	SPISE
PAUSE	PAUSE

Rytmen synlig for alle

Der laves en lamineret, visuel strimmel for faget dansk, for faget matematik samt for spisesituationen. Strimlerne illustrerer de regler for adfærd som gælder, i den pågældende situation. Alle elever har hver tre strimler i en lille plastiklomme på deres bord. De kan laves med eller uden billeder, efter behov. Ved timens start sørger læreren for, at alle elever vælger den rigtige strimmel (de har tillige, tre forskellige farver). Strimlen gennemgås fælles og sættes forrest i lommen, af alle elever, så alle kan se den. Ved tavlen hænger symbolstrimlerne i stort format, og disse bruges til den fælles gennemgang.

Man kan sige: "Nu har vi dansk. Husk strimlerne. Husk at I skal..." her gennemgås strimlen, mens symbolerne udpeges på den store udgave, ved tavlen.

De elever som har erfaring med at udfordre klasseteamets grænser, har ofte stor kompetence i at spille teamet ud mod hinanden. Derfor er det vigtigt at samarbejde tæt og loyalt. Så behøver eleverne ikke hele tiden at afprøve, hvor grænserne går. De får en følelse af at der er sammenhæng, hvilket giver ro.

Visualisering af dagens plan

Læreren her anvender figurer der symboliserer hvad det dagens opgave drejer sig om, og skriver så inden i selve figuren, på tavlen. Symbolerne gør det overskueligt for eleverne at orientere sig i de vigtige H-spørgsmål; Hvad skal jeg, hvor, sammen med hvem, hvor længe og hvorfor. Morgensamling med informationer om ændringer, vikar og særlige begivenheder.

Skriv dagens lektioner/moduler på tavlen – streg ud efterhånden som dagen går. Skriv lektionens indhold op i tekst eller billeder. Husk at skrive pauserne på. God ledelse handler også om velovervejede grupperinger og opdelinger af eleverne, så der sikres højest muligt læringsudbytte ud fra ressourcer, potentialer, forudsætninger og formåen. Det hele skal foregå i en positiv og anerkendende tilgang til eleverne. Brug så megen tidsmåling som muligt, gerne via digitalt ur på smartboard. Husk lærerinitialer, gruppenavne m.m. på oversigter.

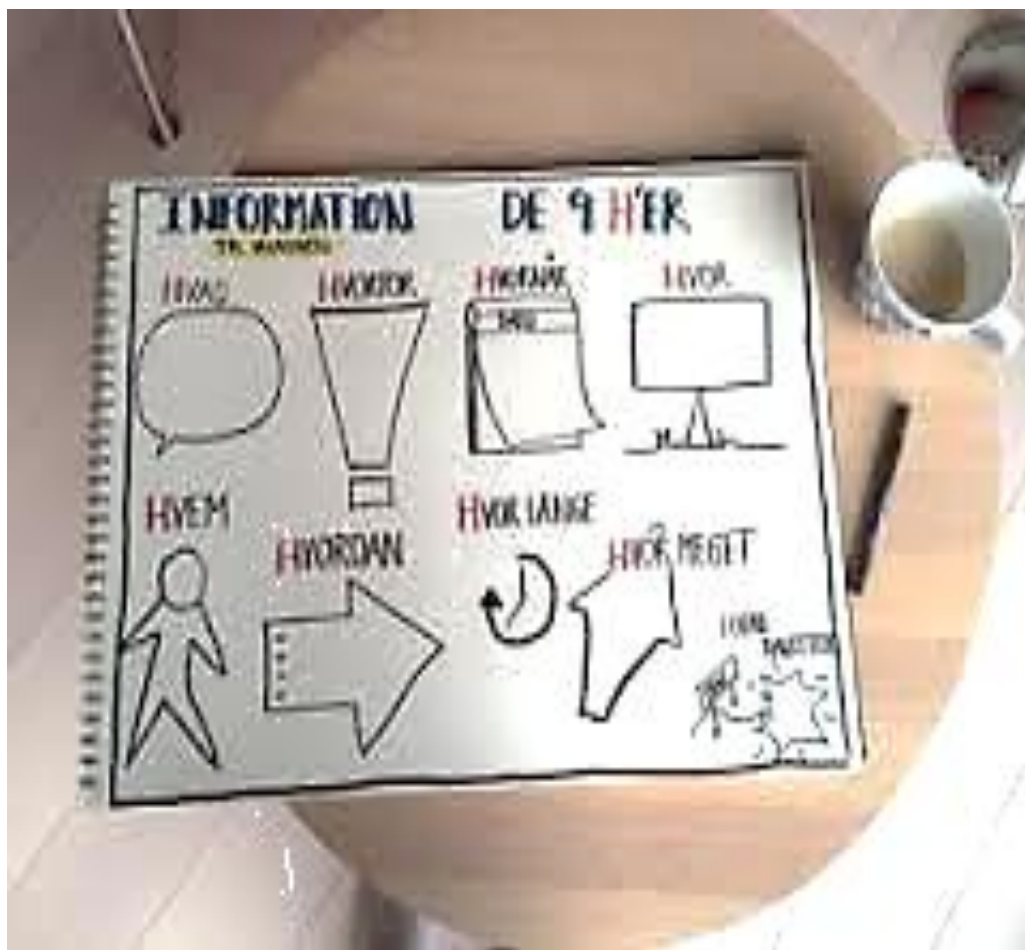
Læringsledelse – H'erne

Læreren her anvender figurer der symboliserer hvad det drejer sig om, og skriver så inden i selve figuren, på tavlen. Eleverne er med til at aftale hvor de sidder, og dette skrives så også på.

Visuel læringsledelse

Rytme og læringsledelse

A chalkboard with a lesson plan written in white chalk. On the left side, there is a legend with five colored boxes: blue for 'Fordybelse', light blue for 'Samling', pink for 'Opgaver', yellow for 'Afslutning', and green for 'Frikvartsaftaler'. Four lines connect these boxes to the corresponding numbered items on the chalkboard. The items are: 1. Læse 20 min, Ny læselektie, Læs 20 min til 14/11; 2. Gennemgang af Skriveopgave skabelon; 3. Skriveopgave Ønskeånden; 4. Hvordan går det. Regler, Sprog.

Color	Activity
Blue	Fordybelse
Light Blue	Samling
Pink	Opgaver
Yellow	Afslutning
Green	Frikvartsaftaler

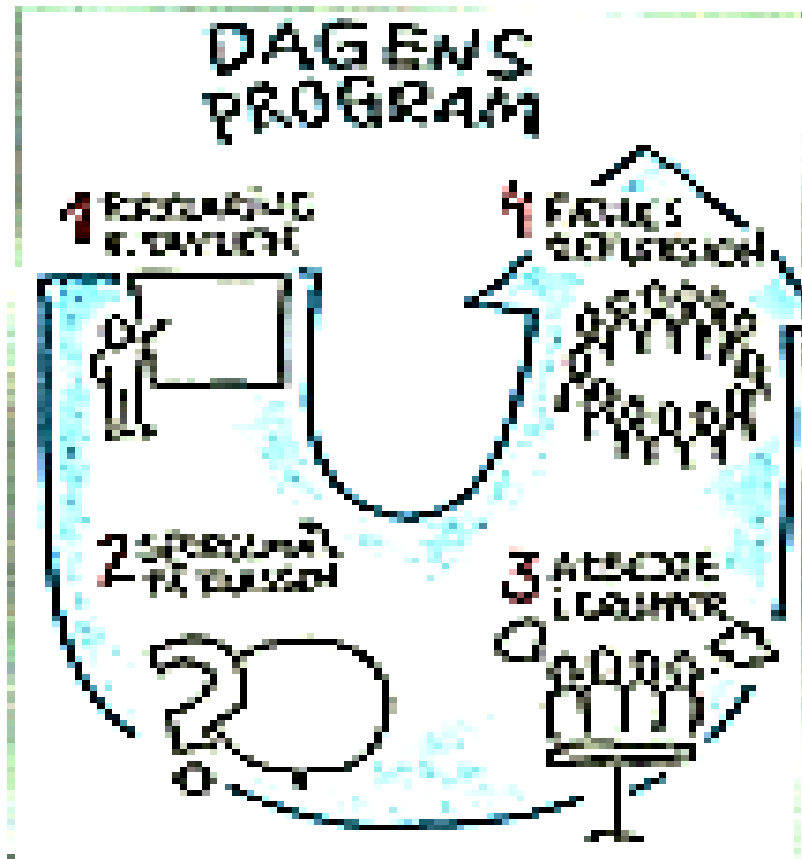
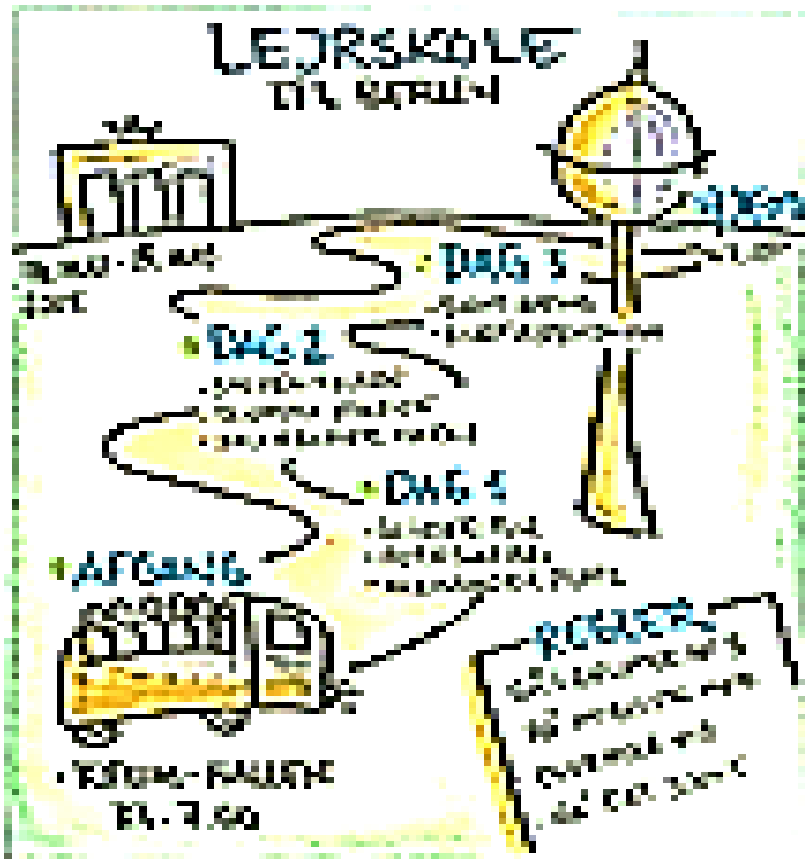
- 1 Læse 20 min
Ny læselektie
Læs 20 min til 14/11
- 2 Gennemgang af
Skriveopgave
skabelon
- 3 Skriveopgave
Ønskeånden
- 4 Hvordan går det.
Regler
Sprog

Ugentlig læringsledelse -

Eksempel

	MANDAG	TIRSDAG	ONSDAG	TORSDAG	FREDAG
08:00-08:30	Dansk	N/T	Matematik	Engelsk	Matematik
08:30-09:00	Dansk	N/T	Matematik	Dansk	Matematik
09:00-09:30	Matematik med Eva	N/T	Matematik	Dansk	Matematik
09:30-10:00	PAUSE inde + Mobil	PAUSE inde + Mobil	PAUSE inde + Mobil	PAUSE inde + Mobil	PAUSE inde + Mobil
10:00 - 10:30	Matematik	Dansk	Matematik med Eva	Lille hold	Matematik med Eva
10:30-11:00	Matematik	Dansk	Dansk	Lille hold	Dansk
11:00-11:30	UUV	Dansk	Dansk	Lille hold	UUV
11.30-12.00	PAUSE inde + Mobil	PAUSE inde + Mobil	PAUSE inde + Mobil	PAUSE inde + Mobil	PAUSE inde + Mobil
12.00-12:30	Lille hold	Lille hold	Lille hold	Værksted	Værksted
12:30-13:00	Lille hold	Lille hold	Lille hold	Værksted	Værksted
13:00-13:30	Lille hold	Lille hold	Lille hold		Værksted
13:30-14:00	Lektier	Lektier	SFO		SFO
14:15-14:45	Lektier	SFO	SFO		SFO

Visualiseringer - Eksempel

TAKT i skolen – Regelmatrix

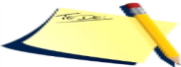

Undersøg	<p>Det er vigtigt at være på forkant med, hvad man som team ønsker.</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Hvilke regler er det eleverne skal mestre?➤ Hvilke strukturer underbygger det gode læringsmiljø og trivslen i klassen?➤ De elever som har erfaring med at udfordre klasseteamets grænser, lykkes ofte med at spille teammedlemmerne ud mod hinanden. Derfor er det vigtigt at være på forkant og samarbejde tæt og loyalt.➤ Klasser med mange læringsmodstandere af typen: Tilskuere, solister, spiller trommer og spiller falsk kan være nødt til at arbejde særlig grundigt med regelmatrix.
Overvej fælles tiltag	<p>Lav Regelmatix med forventninger til eleverne. Spørgsmål teamet skal stille sig selv og hinanden kunne være:</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Hvordan ønsker jeg den optimale undervisningssituation? Hvilke regler/rutiner og strukturer bør eleverne have indarbejdet for at læringsudbyttet og trivslen bliver bedst mulig?➤ Hvilken adfærd ønsker vi?➤ Hvordan finder vi fælles fodslag på trods af forskellige tolerancegrader.➤ Inddrag elever og forældre, når teamet er nået til enighed.
Overvej individuelle Tiltag	<p>Regelmatixer er primært fælles. Regelmatrix kan dog med fordel bruges direkte til at opsætte konkrete synlige mål for enkeltelevers adfærd.</p> <ul style="list-style-type: none">➤ De kan være for brede til at ramme en elev med særlige behov. Her kan man udvide matrixen til at være mere specifik for en enkelt elev og bruge den fælles matrix som udgangspunkt for, eksempelvis opstilling af tydelige mål, eller som udgangspunkt for en samtale hvor man aftaler med eleven, hvornår og hvordan man handler på, at den fælles matrix er for svær at overholde.➤ Dette kan være elevens Timeout eller Plan B.

Regelmatrix - Eksempel

Forventninger til eleverne:	Forventninger til eleverne:
Når frikvarteret er slut: Gå lige ind når det ringer Tag dine sko af Gå til din garderobe Hæng tøjet på plads Tag indesko på gå stille ind Sæt dig på din plads	Lyttesituationer: Brug indestemme Se på den der taler Vær stille Ræk hånden op og vent på tur Lyt Husk det du hører
Individuelt arbejde: Sid på din plads Find de ting du skal bruge Ræk hånden op hvis du skal have hjælp Brug hviskestemme hvis du skal tale med sidemanden	Spisefrikvarteret: Hent din madpakke Sid på din plads mens du spiser Osv....
Afslutning på aktivitet: Pak dine ting sammen Læg bøger og papirer på plads Ryd dit bord Tjek gulvet Sæt dig på din plads	Det er vigtigt at være på forkant med, hvad man som team ønsker. Hvilke regler er det eleverne skal mestre? Hvilke strukturer underbygger den gode læringsmiljø og trivslen i klassen? Spørgsmål teamet skal stille sig selv og hinanden kunne være: • Hvordan ønsker jeg/vi den optimale undervisningssituation? • Hvilke regler/rutiner og strukturer bør eleverne have indarbejdet for at læringsudbyttet og trivslen bliver bedst mulig? • Hvilken adfærd ønsker vi? • Hvordan finder vi fælles fodslag på trods af forskellige tolerancegrader? • Inddrag elever og forældre, når teamet er nået til enighed.

Udarbejdelse af Regelmatrix – læs selv

<p>Personligt notat Hvilken adfærd er det man vil se i læringsrummet?</p> 	<p>Trin 1. i processen – Det optimale lærings- og undervisningsmiljø. På dette trin er det vigtigt, at den enkelte professionelle får undersøgt egne forventninger og udfordringer til det optimale læringsmiljø . Derefter skal disse notater præsenteres i teamet, så man kan få et indblik i hinandens ønsker og refleksioner i forhold til det optimale læringsmiljø. Dette led i processen afsluttes med at teamet vælger 4-6 overordnede forslag til regelmatrix</p>
<p>Personligt notat Hvad er det for en adfærd der kan forstyrre i læringsrummet? Hvad udfordrer den professionelle egne normer og grænser? Hvad opleves som krænkende og negativt?</p> 	<p>Trin 2. i processen - Beskrivelsen af uønsket adfærd: Her skal teamet reflektere over, hvilke udfordringer de oplever i læringsrummet. Først skal der laves et individuelt notat. Her er det vigtigt, at man er så konkret og præcis som muligt, når man beskriver den adfærd som udfordrer. Målet med denne refleksion er at teamet kommer til kendskab med hinandens normer, forventninger og grænser, så man kan diskutere sig frem til et fælles udgangspunkt og at man undgår for mange uskrevne og personlige regler og forventninger.</p>
<p>Refleksion Taler uden at få ordet → ræk altid hånden op og vent til du får ordet.</p>	<p>Trin 3. i processen - Reformulering af listen over uønsket adfærd: Der laves en fælles liste over, hvad der opleves som uønsket adfærd fra eleverne. Derefter reflekterer teamet over, hvad det er man ønsker i stedet for den uønskede adfærd. Alle punkter på listen skal omformuleres til positive forventninger. Da listen ofte bliver lang anbefales det at inddele punkterne i 4-6 hovedgrupper. I denne proces er det vigtigt at lytte og respektere hinandens oplevelser, forventninger og udfordringer.</p>
<p>Refleksion De professionelle skal være i klassen når klokken ringer. Hvis der er besluttet at eleverne ikke må have mobiltelefoner i klassen, skal de professionelle altid indsamle dem ved timens start.</p>	<p>Trin 4. i processen - De professionelle egen rolle og opgaver: Her reflekteres der i teamet over, hvilke tiltag de professionelle selv skal bruge for at støtte op om det gode læringsmiljø. Der reflekteres også over, hvilke sanktioner, der er, hvis vedtagne regler brydes. Her er det yderst vigtigt at hele teamet er loyale overfor de vedtagne regler.</p>

Regelmatrix - Opmærksomhed

Fokuseret opmærksomhed

- som bruges ved individuel opgaveløsning. Krav:

Individuel

Opgaveløsning på egen hånd

- at fortsætte uden at lade sig aflede
- at vælge tid og sted
- at sørge for ro
- at sørge for at have det man skal bruge
- at komme i gang
- at strukturere
- at planlægge
- at blive færdig
- at tåle afbrydelser

Delt opmærksomhed

- som bruges i gruppearbejde, når læreren bryder ind, til eksamen, og ved små skift mellem at arbejde fokuseret og at samarbejde. Krav:

Individuel og i samarbejde

Skiftevis arbejde og lytte/se/skrive

- at stoppe og at genoptage arbejdet
- at holde fokus efter afbrydelser
- at udholde småsnak eller støj
- at udholde divergerende meninger
- at løse problemer
- at vise åbenhed
- at samarbejde
- at være fleksibel

Fælles opmærksomhed

- som bruges ved foredrag, klasseundervisning, oplæg og fremlæggelser. Krav:

Fælles

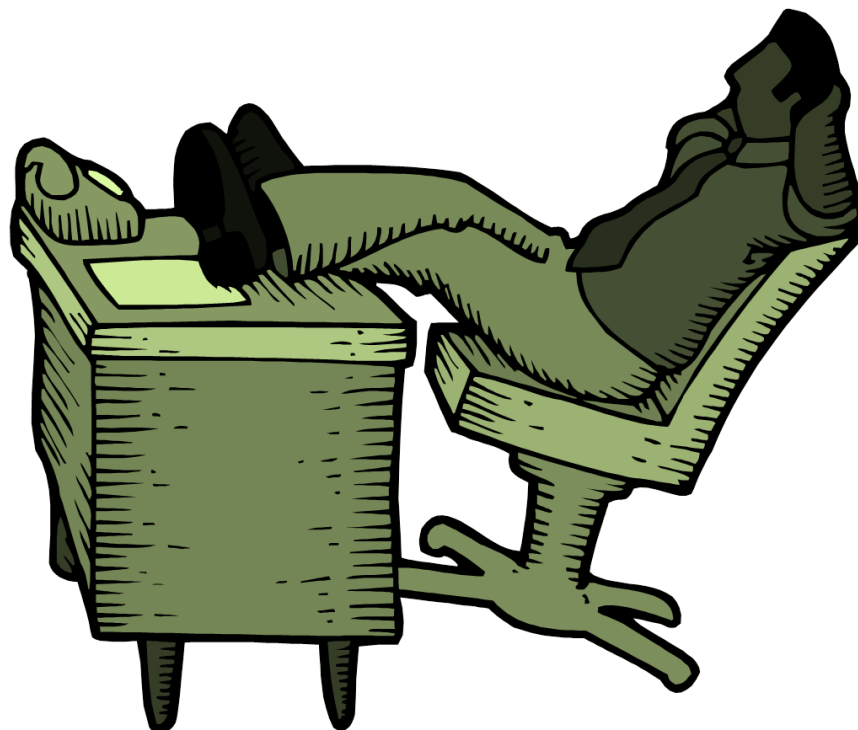
Styret af den der taler

- at afvente instruktioner
- at holde fokus på det kommunikerede indhold - den røde tråd
- at lytte
- at bidrage til, at alle forholder sig i ro, samtidig
- at tale efter tur
- at udholde kedsomhed
- at undlade unødige kommentarer
- at vente

Regelmatrix - Eksamen

- Opholde sig i et andet lokale
- Udholde fremmedes tilstedeværelse
- Udholde trækkesystem, tilfældighed, held/uheld
- Sidde alene i rum under forberedelse
- Undlade at handle impulsivt i en given situation
- Udholde, at man ikke kan få hjælp
- Udholde at skulle springe opgaver over hvis de er for svære
- Udholde og takle manglende forståelse af opgaven
- Huske informationer, der ikke visualiseres eller skrives ned
- Planlægge indhold selvstændigt
- Planlægge opgaveløsning selvstændigt
- Arbejde stabilt, og færdiggøre opgaver
- Fastholde opmærksomhed uden at udtrættes
- Tilsidesætte fysisk uro
- Tilsidesætte usikkerhed i svarsituationer
- Tilpasse kommunikationen til andres behov
- Takle forlænget latenstid og forvirring/frustration/vrede i forbindelse med kommunikation
- Analysere, diskutere, "læse mellem linjerne", håndtere kritik
- Se situationen udefra og korrigere sig selv
- Overskue tidsforbrug selvstændigt
- Stoppe enetaler – lytte
- Udholde perspektiverende spørgsmål
- Overholde tiden

Kaffepause

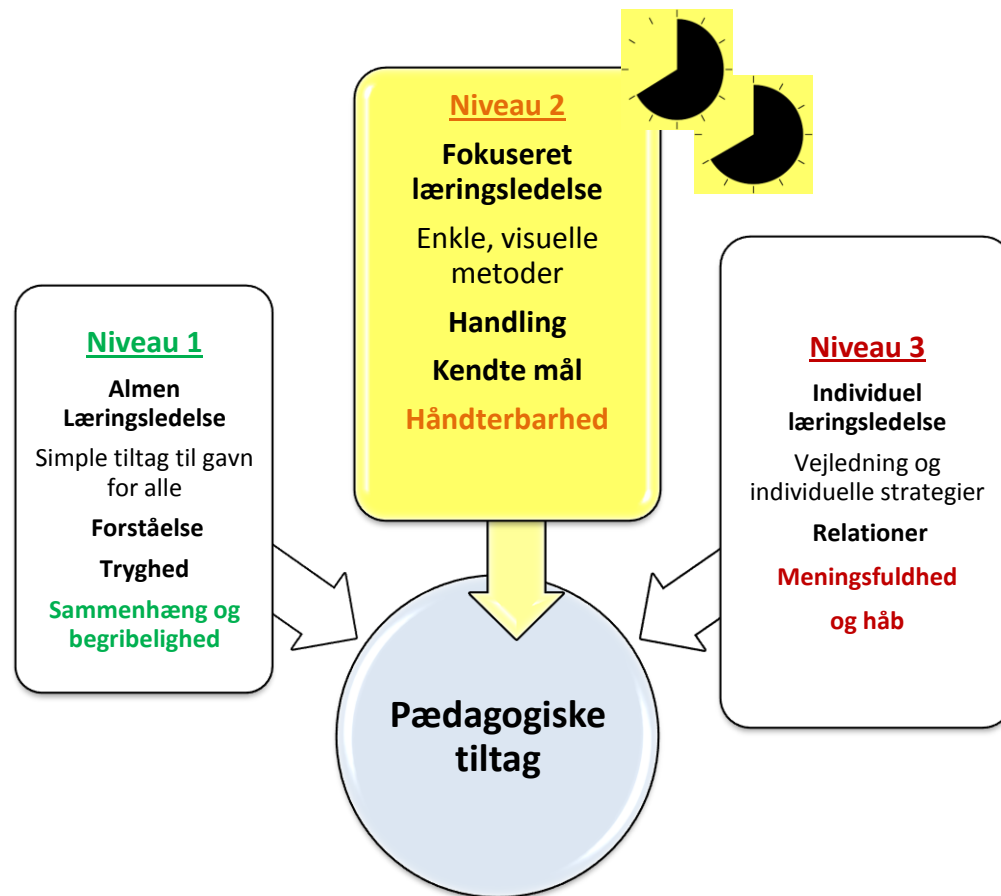

Oplevelsen Af Sammenhæng

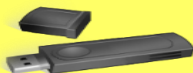

(Antonovsky)

OAS:

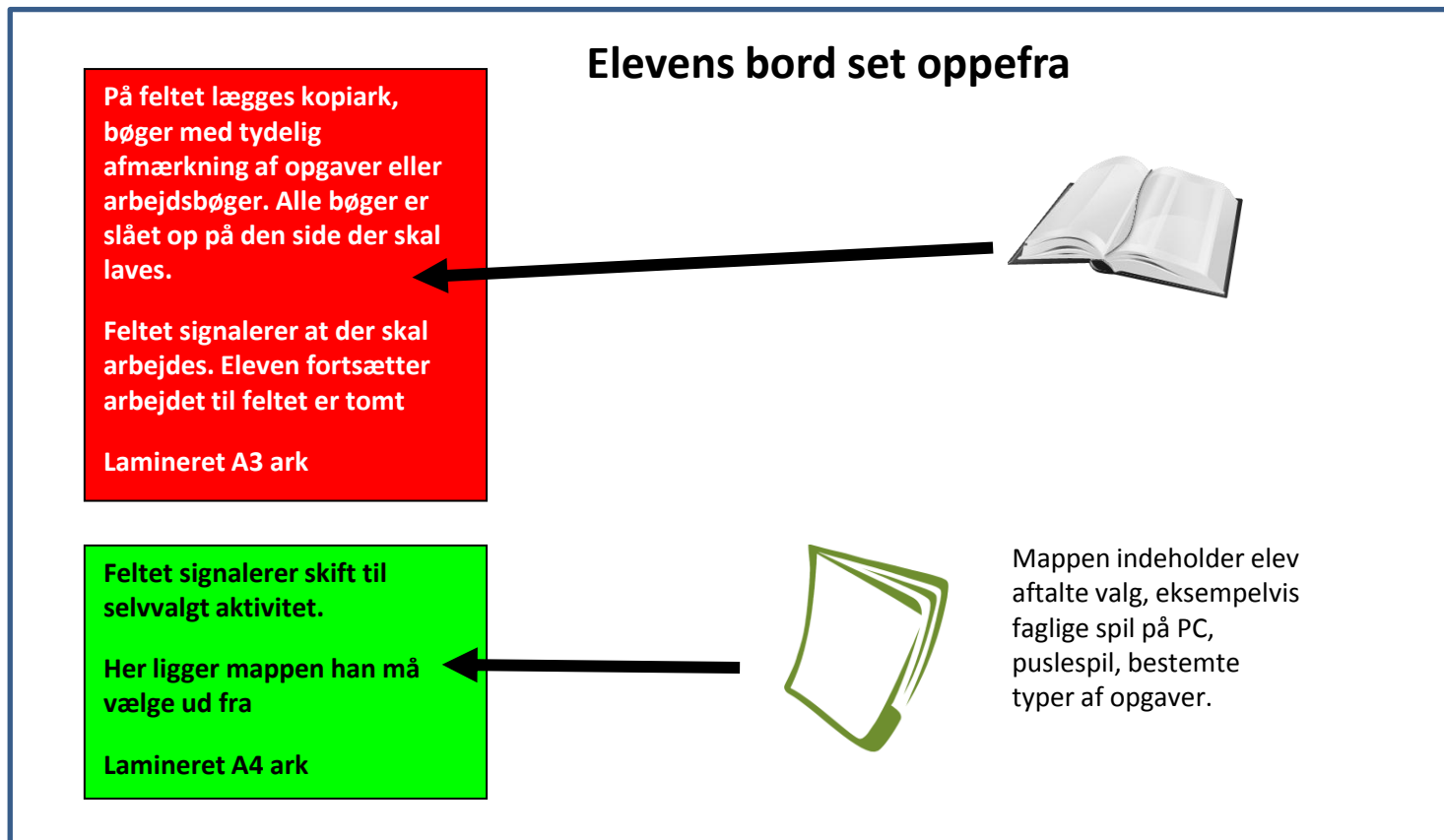
- Øge følelsen af sammenhæng
- Øge begribeligheden
- **Øge håndterbarheden**
- Øge meningsfuldheden
- Øge håbet!

Fokuseret læringsledelse

Fokuseret læringsledelse			
	Ro og uro		Hukommelses støtte
	Sanse beskyttelse		Opmærksomheds støtte
	Fysisk aktivitet		Sekretæren
	Motivation og tydelige mål		Stilladser
	Særlige interesser		Piktogrammer og tidsmåling
	Arbejdssystemer		Timeout

Arbejdssystem: Simple farvekodning

Arbejdssystem med tydelige mål – og belønning

Lektionsplan:

Fotokopi som læreren skriver direkte på.

I det sidste felt skrives hvad belønningen er.

Der krydses af, for hver gennemført del.

De brugte kopier kan gemmes i en mappe, som portefølje for elevens indsats/udholdenhed, og som bevis for standpunkt i faget

<i>Plan</i>	<i>X</i>
Belønning	

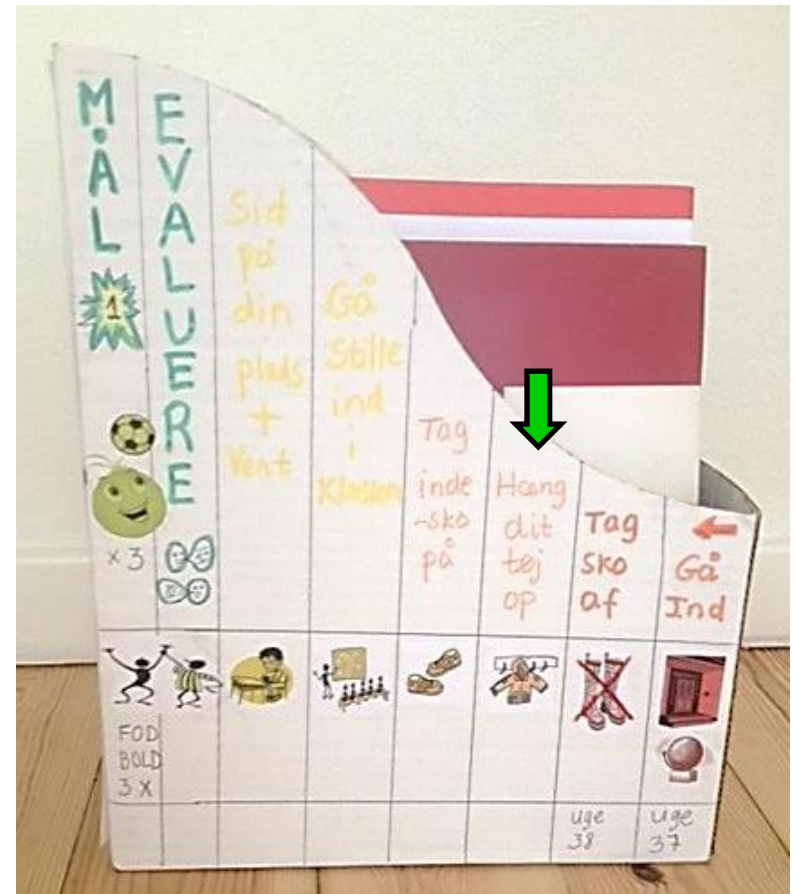
Tydelige mål

Elevens mål skrives på en tidsskriftholder i pap.

De relevante bøger og materialer samt aftalte hjælpesystemer er i mappen.

En lille lamineret pil på en papirclips viser hvor langt man er kommet

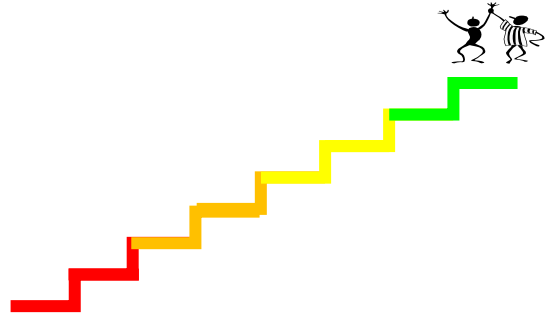

Tydelige mål – fra regelmatrix

MÅLFEST!

Sæt dig på din plads
Gå stille ind i klassen
Tag indesko på
Hæng tøjet på plads
Gå til din garderobe
Tag dine sko af
Gå lige ind når det ringer

Eksemplet er til en elev, som glemmer reglerne når han kommer ind fra pause. Trappen her kan sagtens illustreres og ikke indeholde tekst. Man kan med fordel fotografere de forskellige steder og sætte dem på, som erstatning for teksten.

Man kan bruge farver på trappen, til at illustrere, hvor tæt man er på målet.

MÅLFEST!

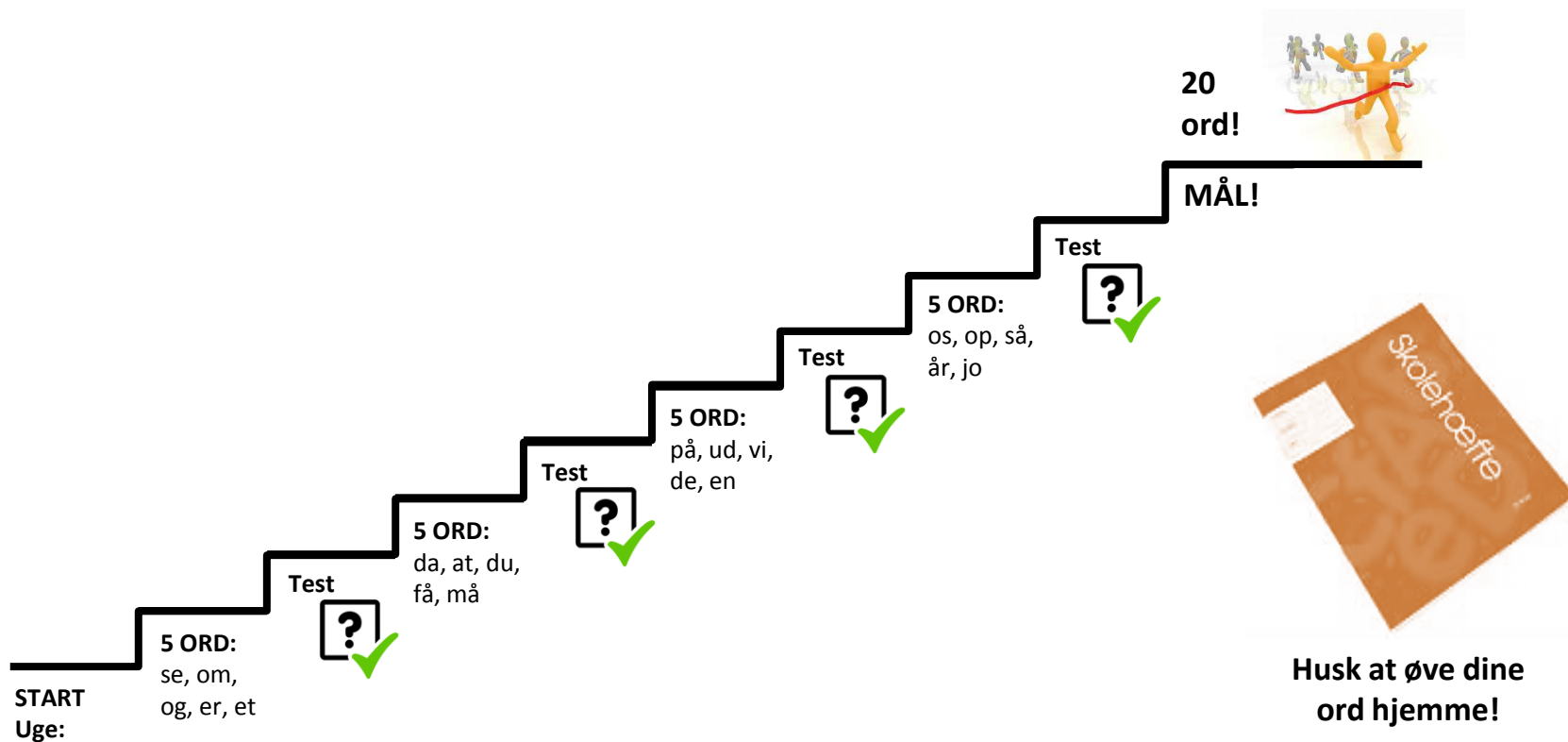
Brug din Timeout
Brug din dimseting ved uro
Afbryd ikke
Lyt til beskeden
Vent på din tur
Ræk hånden op
Se på den der taler
Vær stille

Eksemplet er til en elev som øver sig i, at fokusere og i at være opmærksom ved fælles gennemgang

Man kan lave stigen /trappen udelukkende med billeder. Disse kan sagtens være de samme billeder, som man bruger til piktogrammer. Her en udgave af "klar til time"

Helles måltrappe - dansk

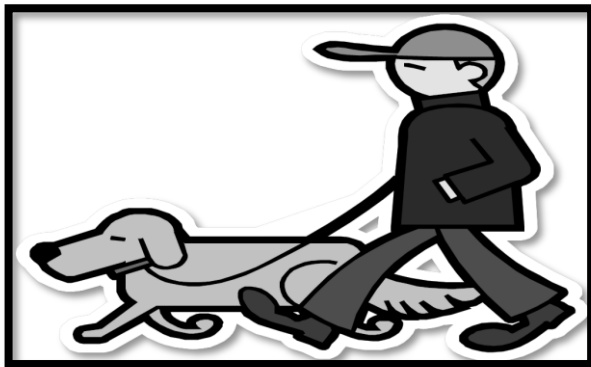

Timeout

4 kort der ligger ved læreren.

Eleven går op, lægger et kort og går selv til den viste aktivitet.

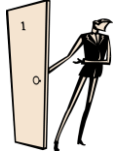

Eleven er på mellemtrinnet og kan sidde selv.

Timeout – ved sansenforstyrrelser

	Har det for varmt
	Tag trøjen af
	Åben vinduet
	Gå udenfor i 10 minutter

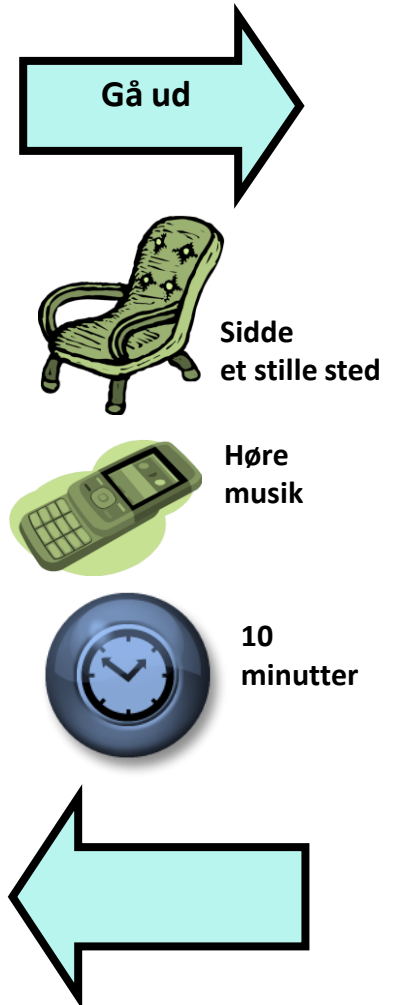
	Lyde Generer
	Bed læreren om ro
	Brug høretelefoner
	Bed om lov til at sidde et andet sted/arbejde selv
	Gå ud fra klassen, få ro i 5 minutter

Timeout eller Plan B!

At have en aftalt Plan B betyder:

- At der findes en udvej på dårlige dage
- At man føler sig respekteret, når man har det svært
- At man kan forlade, og komme tilbage til, fællesskabet, uden at tabe ansigt
- At man ikke er i tvivl om en udvej, og dermed ikke så let bliver vred

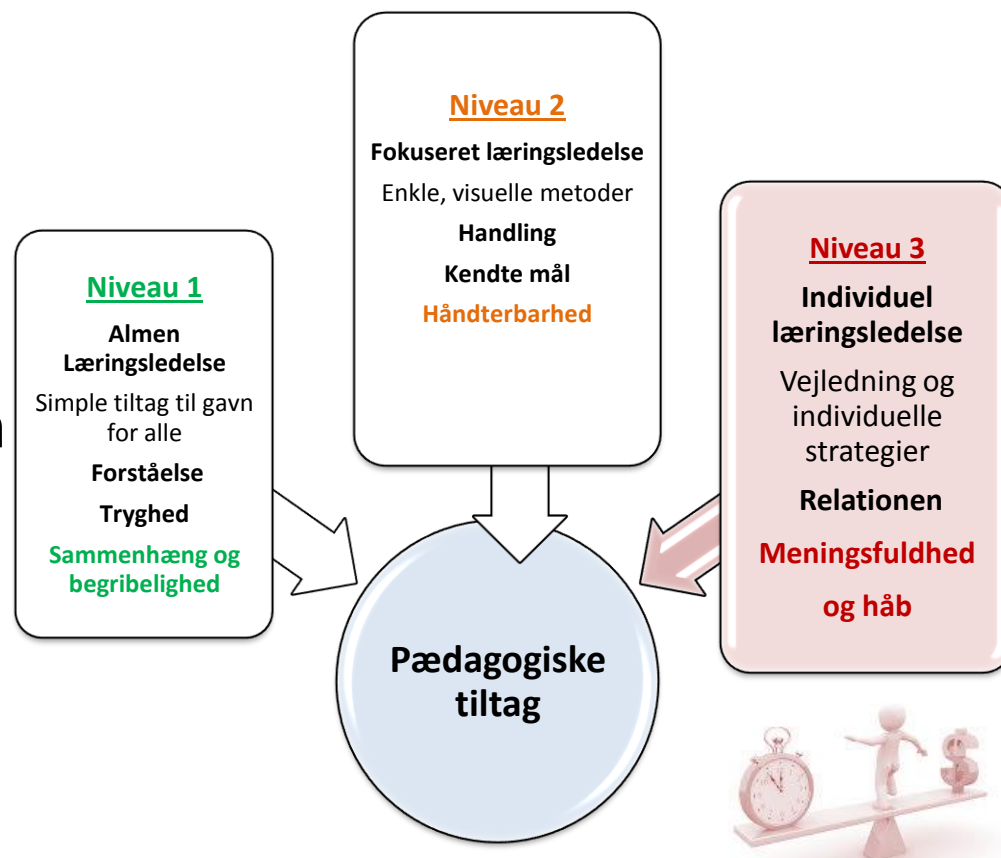

Oplevelsen Af Sammenhæng

(Antonovsky)

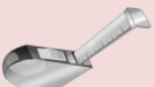

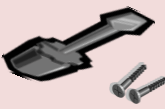
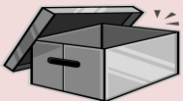
OAS:

- Øge følelsen af sammenhæng
- Øge begribeligheden
- Øge håndterbarheden
- **Øge meningsfuldheden**
- **Øge håbet!**

Individuel læringsledelse

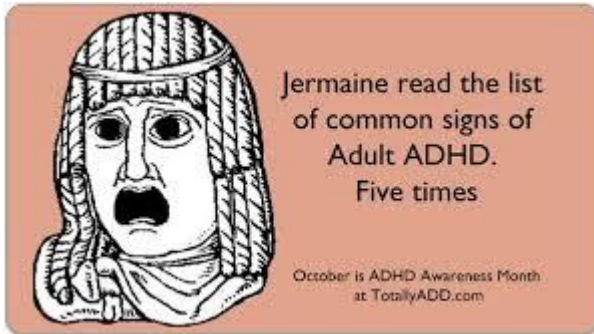

Individuel læringsledelse					
	Coping Cards		Sproget skaber virkeligheden		Sociale historier
	Plan B		Den gode samtale		Kontrakter
	Mestring af følelser		Konflikt håndtering		Tydelige mål
	PYT!		Vredes håndtering		
	Positive tanker		Eksternalisering		

Coping Cards

Ung pige som lider af angst. Hun kan placere kortet synligt på bordet, med den ene eller den anden side op. Team og klassekammerater kender, og respekterer kortet, og dermed har hun øget sikkerhed for, at hun ikke bliver udfordret for meget. Kortet har en åben taleboble på den ene side => Eleven vil gerne svare. På den anden side er en lukket taleboble => Eleven kan ikke samtale/svare lige nu..

Situation: My girlfriend comes in late or does something else that makes me think she doesn't care.

Coping Strategies:

- Spot my extreme thinking, especially when I use words like never or always.
- Stand back from the situation and check my thinking before I start yelling.
- Think of the positive parts of our relationship.
- Take a "time-out" if I start getting into a rage.
- Tell her that I need to take a break to calm down.
- Take a brief walk or go to another room.

Coping Cards har størst virkning, hvis de indgår i et samtaleforløb med udgangspunktet i den gode samtale.

Coping Card - Generelt

Hvordan klarer jeg skolens stress?

Jeg kan lytte til musik.

Jeg kan gå eller løbe en tur.

Jeg kan huske at få noget mere søvn.

Jeg kan klappe min hund.

Coping Card - Specifikt

Når jeg er frustreret:

- Eller bange
- Eller ked af det
- Eller vred

Og jeg har mest lyst til at græde eller slå, kan jeg prøve at:

- Trække vejret dybt
- Tænke på noget godt
- Sidde lidt for mig selv
- Finde en at tale med

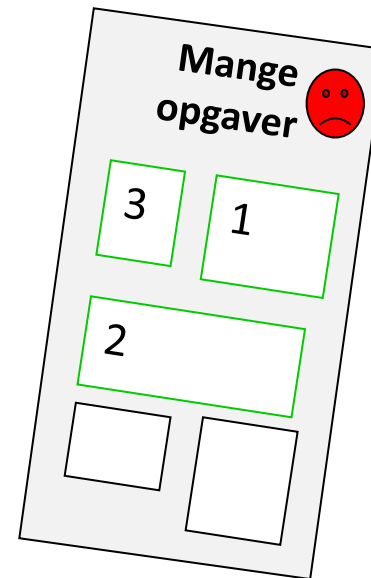
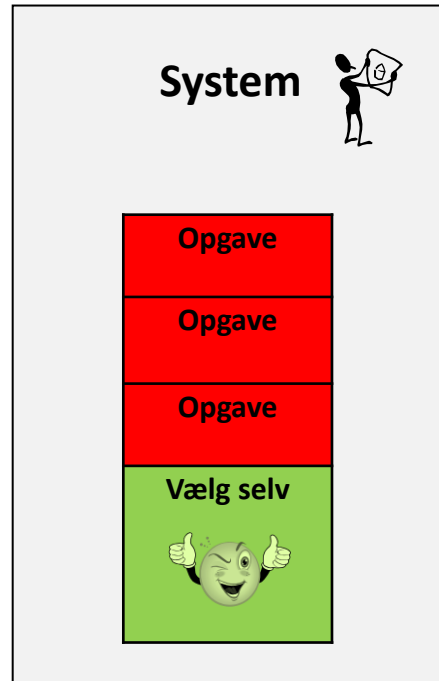

Når jeg har det bedre kan jeg:

- Prøve igen
- Sige undskyld
- Lave min opgave færdig
- Føle mig glad

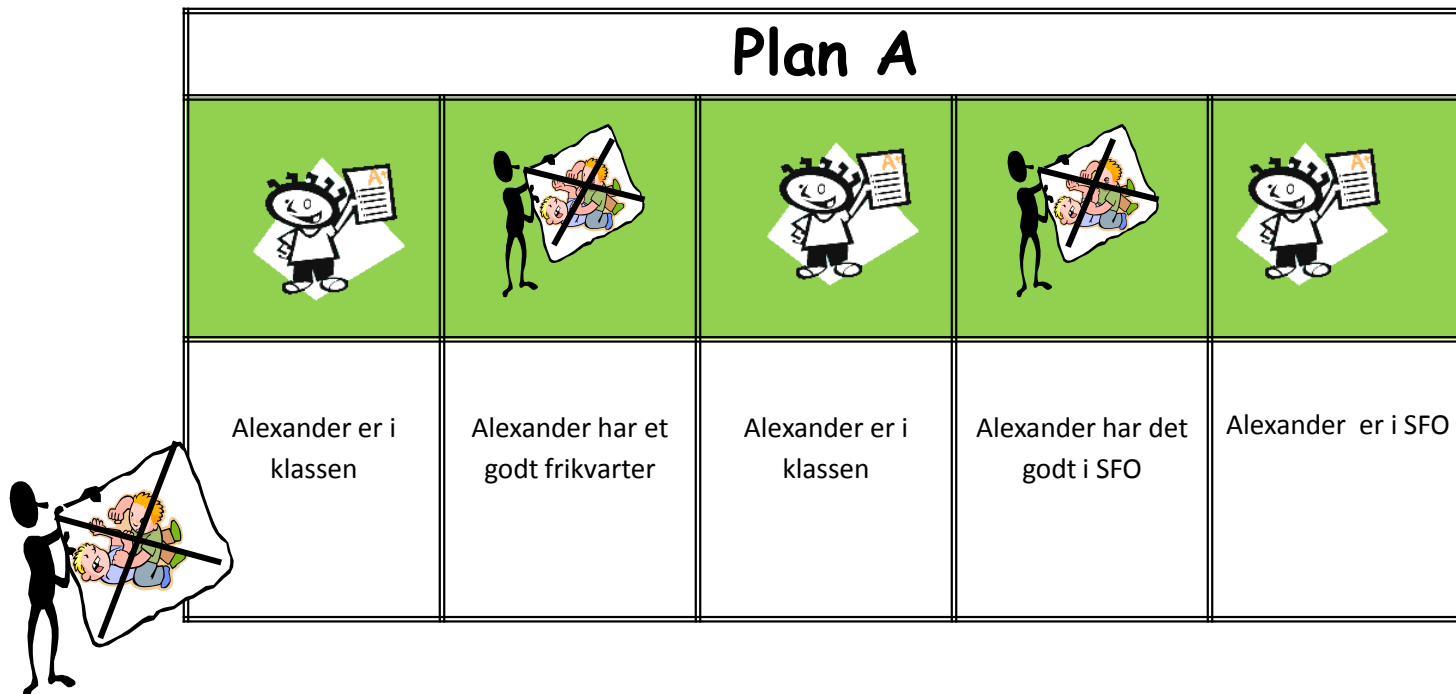

Coping Cards

4

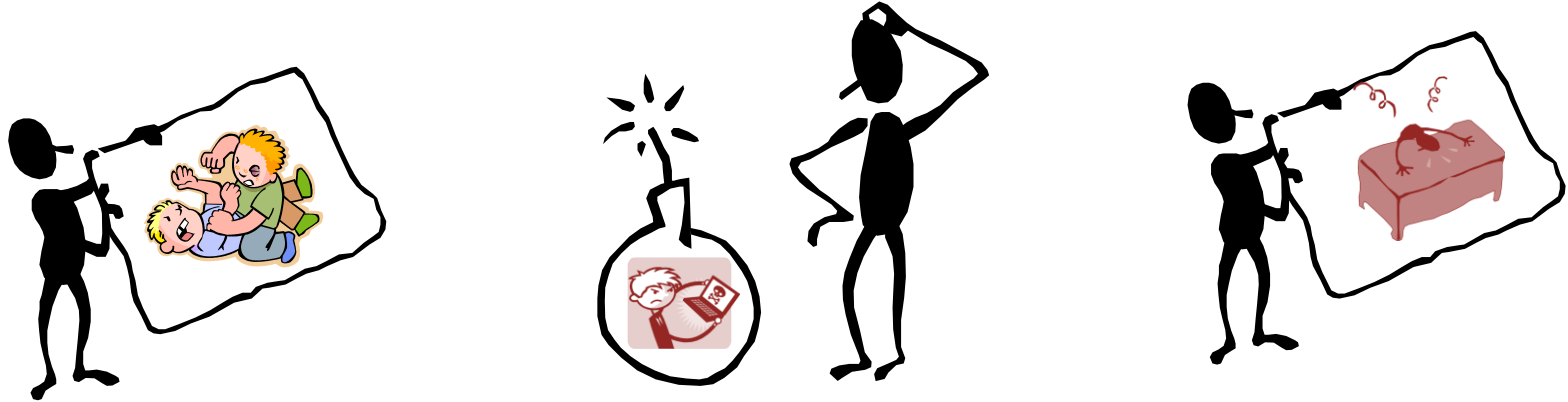
Plan A og Plan B - ved ekstreme forhold

Plan A og Plan B – ved ekstreme forhold

Plan B				
				
Alexander slår	STOP!	Alexander kan ikke være med	De voksne ringer til Lars og til mor	Alexander mister sin SFO tid

Eksternalisering i den korte udgave

- Tydelig og konkret besked om, at elev og lærere har et **fælles** problem
- Tydelig og konkret viden om, at **adfærden** er problemet, **ikke eleven**
- **Der skabes en fortælling**, en narrativ udgave af problemet
- **Invitation** til, at deltage i problemets løsning
- **Lydhørhed** overfor elevens forslag
- **Klare aftaler** fastholdt i fysisk form
- **Information** til alle berørte parter

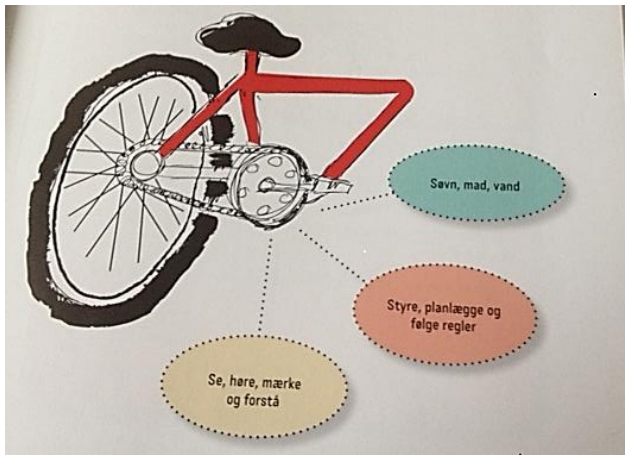
Eksternalisering og tydelige mål

Materialet er delt i 7 temaer, der alle vedrører hverdagen i skolen:

- Skolehjernen generelt
- Opmærksomhed
- Hukommelse
- Sprog og kommunikation
- Sanserne og motoriske færdigheder
- Social adfærd og empati
- Højere ordens tænkning - HOT (valgfrit)

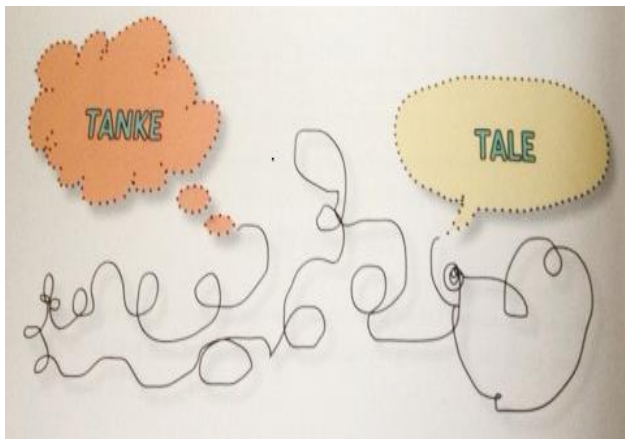
Med hjernen i skole

Elevbog med tekster, opgaver og elevstyrede evalueringsskemaer til de syv temaer.

Omfattende lærervejledning med baggrundsviden, pædagogiske redskaber samt kopiark.

Hovedsigtet er viden, eksternalisering og fokusering af mål.

Med hjernen i skole

Tema om opmærksomhed

viden til eleven

viden til læreren

læsestof

aktiviteter

temaet i klassen

styrker

evaluering

stilladser

Opmærksomhed – Anis

Fokuseret opmærksomhed

- som bruges ved individuel opgaveløsning. **Krav:**

Opgaveløsning på egen hånd

- at fortsætte uden at lade sig aflede
- at vælge tid og sted
- at sørge for ro
- at sørge for at have det man skal bruge
- at kunne huske beskeden
- at kunne huske hvordan man løser opgaven
- at komme i gang
- at strukturere
- at planlægge
- at tåle afbrydelser
- at blive færdig

Delt opmærksomhed

- som bruges i gruppearbejde, når læreren bryder ind, til eksamen, og ved små skift mellem at arbejde fokuseret og at samarbejde. **Krav:**

Skiftevis arbejde og lytte/se/skrive

- at stoppe og at genoptage arbejdet
- at holde fokus efter afbrydelser
- at udholde småsnak eller støj
- at udholde forskellige meninger
- at løse problemer
- at vise åbenhed
- at samarbejde
- at være fleksibel

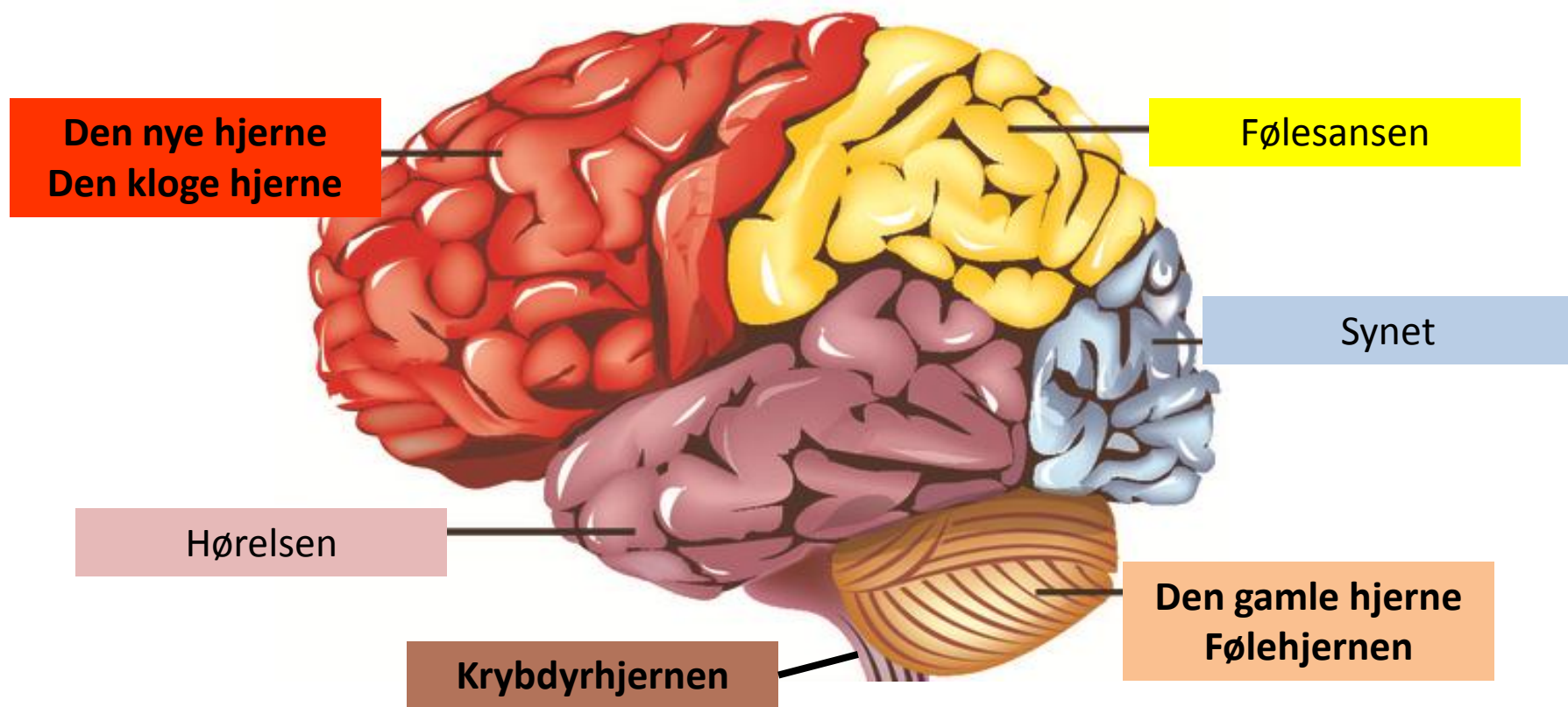
Fælles opmærksomhed

- som bruges ved foredrag, klasseundervisning, oplæg og fremlæggelser. **Krav:**

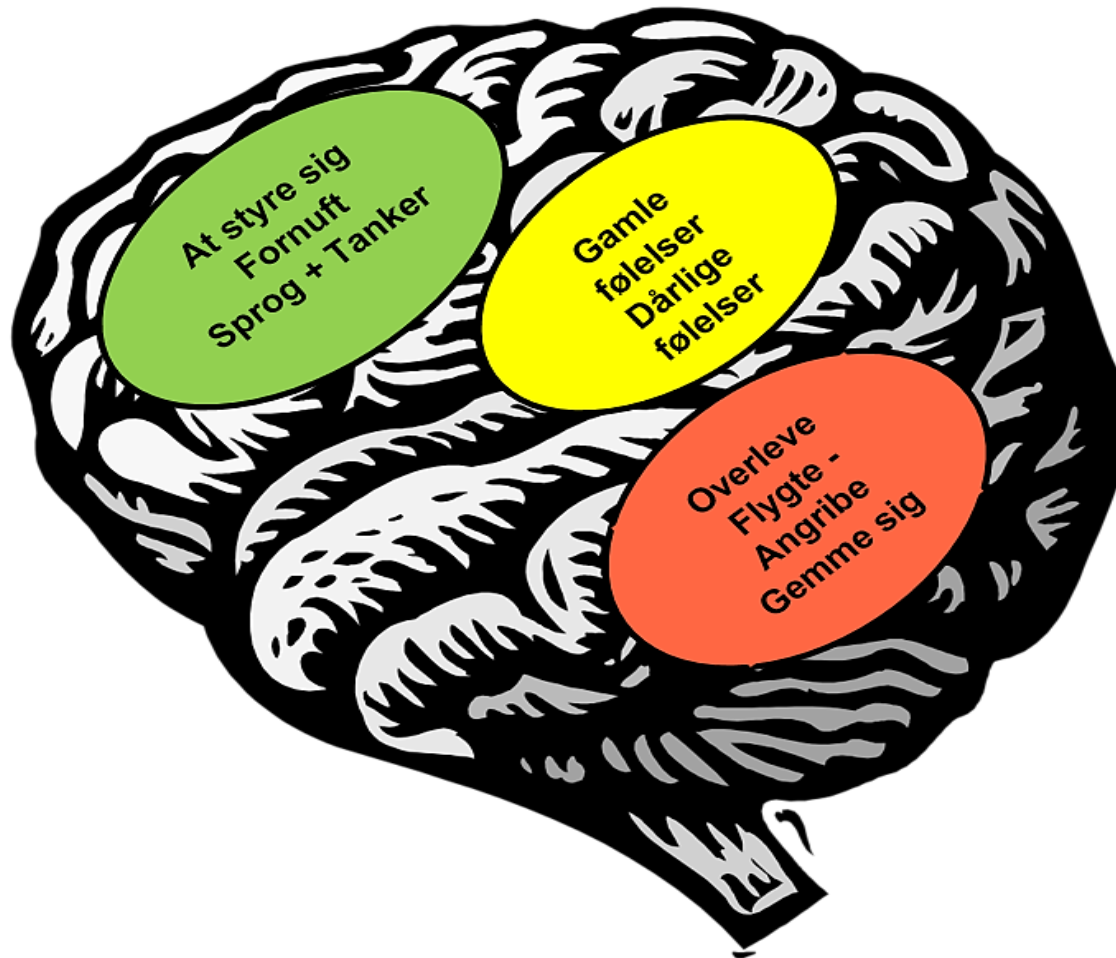
Styret af den der taler

- at afvente instruktioner
 - at holde fokus på indholdet
 - at lytte
 - at bidrage til, at alle forholder sig i ro, samtidig
 - at tale efter tur
 - at udholde kedsomhed
 - at undlade unødige kommentarer
 - at vente
 - at kunne huske hvad man har hørt
 - at kunne huske beskeder
- **Anis' egne udsagn:**
- Han tænker nogen gange på andre ting
 - Kroppen vil ikke stoppe

Med hjernen i skole – Her er skurken!

Med hjernen i skole - Vores tre hjerner

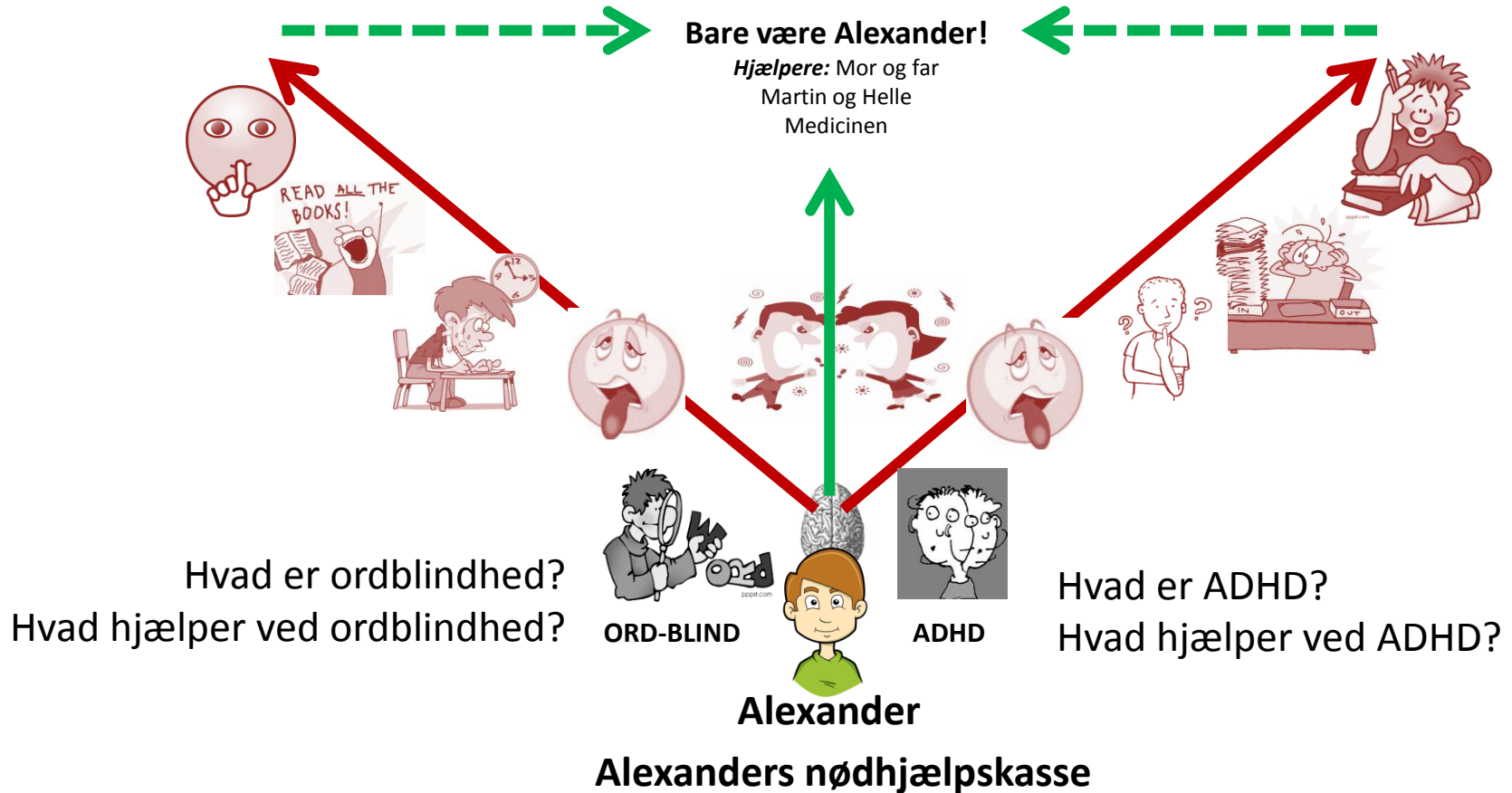

Krybdyrhjernen er vred

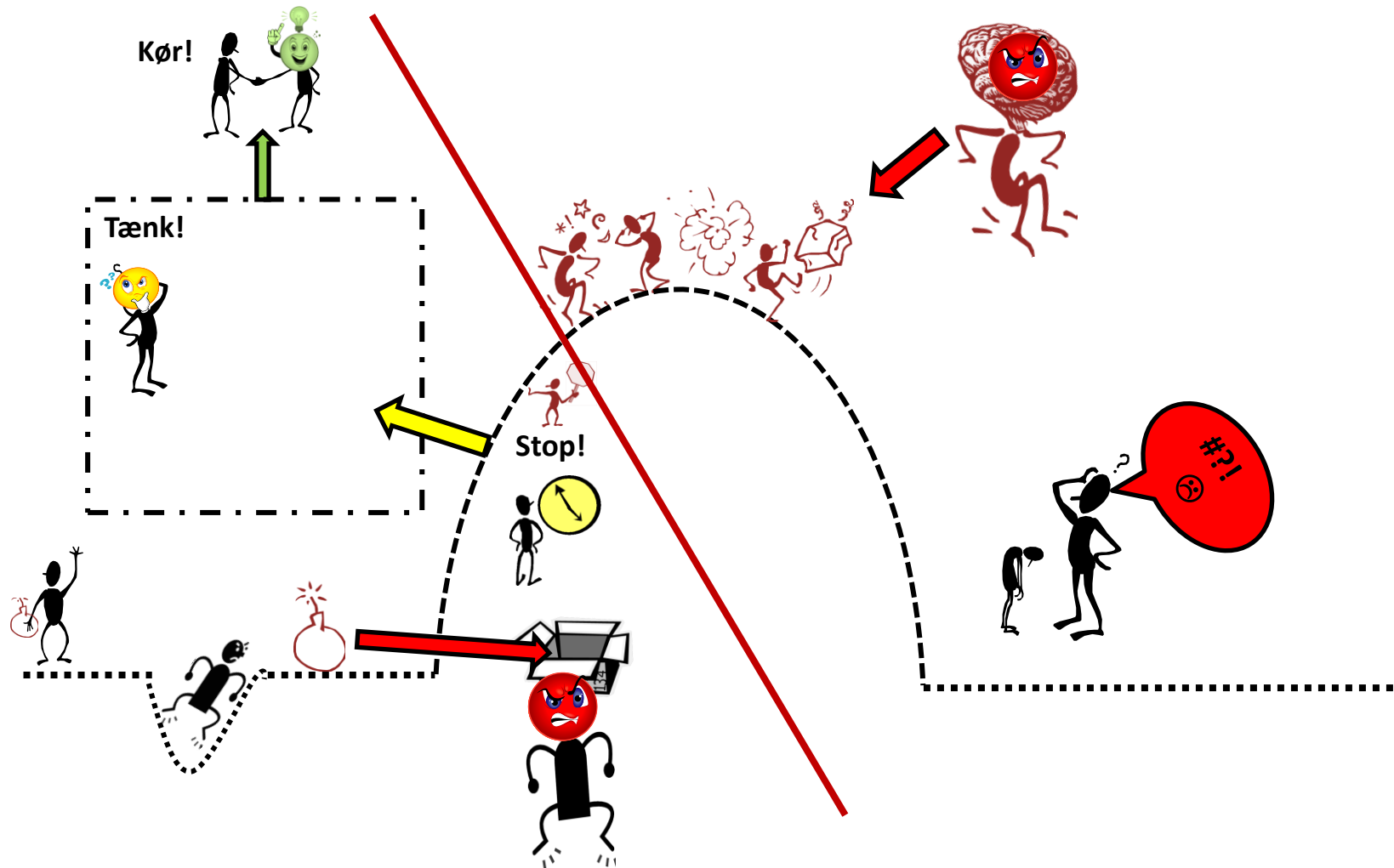
Hvordan føles det? Skriv eller tegn!

Hjernekampen

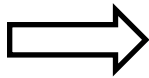

Vrede eller redde? – Gryns kursus

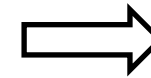

Min "Stop-tænk-kør" model

STOP!

Tænk!

Kør

Underskrift:

Martins trafiklys

Sige STOP!

Tage klogehjernen med og gå væk

Sige det til en voksen

Underskrift:

Øve uger: 41 – 42 – 43

Alexanders "Stop-tænk-kør"

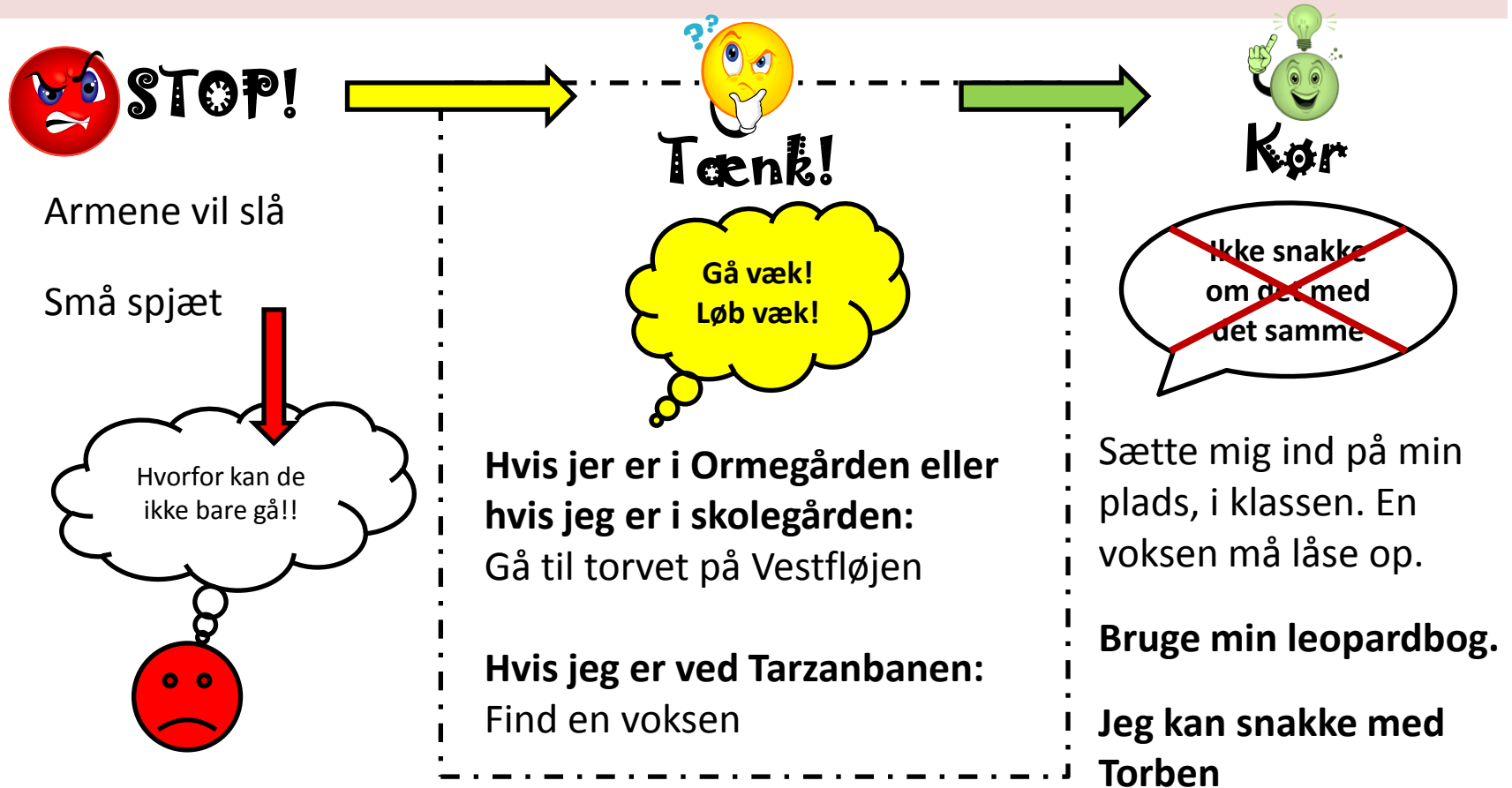
5 - 10
SFO

Øve-uger: 17 – 18 – 19 – 20 + Helle – 21 – 22 – 23 – 24 + Helle

Underskrift:

Cecilies "Stop-tænk-kør" model

Øve-uger: 13 – 15 – 16 – 17 – 18

Underskrift:

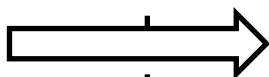
Christoffers plan

STOP!

Hvis jeg er irriteret, så skal jeg passe på.

Jeg skal gå væk i en fart.

Tænk!

Gå ud på torvet

Sidde og læse lidt

Have god tid alene

SELV gå tilbage

Ingen kan hjælpe

Gå ind i klassen. Christoffer vil IKKE snakke om det, for så bliver han bare sur igen. Lad ham være. De må gerne tale om det uden ham.

De voksne skal ikke spørge, men hvis det er meget vigtigt, vil han gerne tale om det, når han er glad igen.

Øve-uger: 47,48,49,50

Underskrift:

Møllevangskolen - Juni 2014

Jeg bliver varm i hovedet når jeg bliver ked af det/vred

Jeg knytter mine hænder

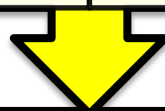
Der er 3 sekunder - 10 minutter
til bomben eksploderer

Jeg henter hurtigt min logbog for at skrive

Hvis logbogen ikke er nok, skynder jeg mig til et tomt
sted/tomt rum og råber/taler højt

Jeg venter nogle minutter,
til hovedet føles almindeligt

Jeg går tilbage til klassen/gruppen

Jeg fortæller det til XXX,
XXX eller XXX

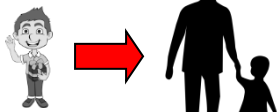

Jeg beder XXX eller XXX om hjælp,
hvis konflikten ikke er løst

Underskrift:

og

Elevens værktøjer - eksternalisering

Generelt	Uddybning	Eksempel	Visualisering
Overskrift/titel	Historien skal have en titel som tydeligt beskriver den valgte situation. Brug gerne fotos af de voksne samt eleven selv!	Peder lærer at gå hen til en voksen, når han bliver irriteret	
Beskrivende sætninger – gerne flere: Der skal være fokus på det, der er relevant, for at præcisere en given situation, så barnet kan indse og forstå problemet.	<ol style="list-style-type: none"> Hvem er med i historien? (Historien er skrevet til ét bestemt barn) Hvad sker der? Hvor foregår det? Hvornår sker det? (Hvilke følelser har barnet i problemsituationen?) 	Jeg hedder Peder. Jeg er 10 år. Jeg bor i Østergade 10 i Silkeborg. Jeg bor sammen med mine forældre og min lillesøster. Sommetider slår jeg Henrik, når jeg er vred og irriteret.	
Perspektiverende sætninger – gerne flere	Beskriver andre personers reaktioner på en situation og forklarer andres følelser og tanker.	Henrik bliver meget ked af det og græder, når jeg slår ham. Han græder, fordi det gør ondt, men også fordi han ikke ved, hvorfor jeg slår. De andre i klassen synes ikke, det er OK, når jeg slår Henrik. Så gider de ikke lege med mig.	
Direktiv sætning – kun én: Fortæller barnet, hvad han/hun kan gøre for at klare den konkrete situation.	Sætningen skrives i positive termer, gerne med udtryk som "jeg kan", "jeg vil", "jeg vil forsøge", "jeg vil prøve på" mv.	Når jeg bliver irriteret eller vred og får lyst til at slå Henrik, vil jeg gå hen til en voksen, så hun kan tale med mig om, hvordan jeg har det.	
Kontrolsætninger: Kontrolsætninger skrives sammen med barnet.	Det er sætninger, der skal fortælle barnet, hvad det får ud af at lære den nye færdighed	Når jeg har lært at gå hen til en voksen, når jeg bliver irriteret, kommer jeg ikke til at slå Henrik. Det betyder, at de andre børn heller ikke vil blive bange for mig. Så kan vi lege sammen – alle sammen.	

Kontrakter

Lasse og computeren

Hvad gør vi, når computeren skal slukkes?

De voksne skal:

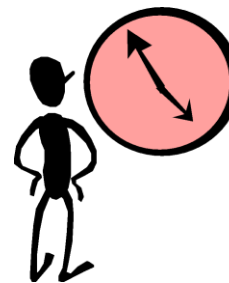
sige til mig at der er 5 minutter tilbage

- vise det på ur eller mobil
- sige at der er 1 minut tilbage
- vise det på ur eller mobil
- sige, at nu er tiden gået og at det er slut

Når jeg skal slukke computeren skal jeg:

acceptere at der er 5 minutter tilbage

- se på ur eller mobil sammen med en voksen
- acceptere at der er 1 minut tilbage
- se på ur eller mobil sammen med en voksen
- acceptere når det er slut
- slukke computeren

Dato og underskrift

Helle og Lasse

den 5.3.2001

Tydelige mål

Elevens mål skrives på en tidsskriftholder i pap.

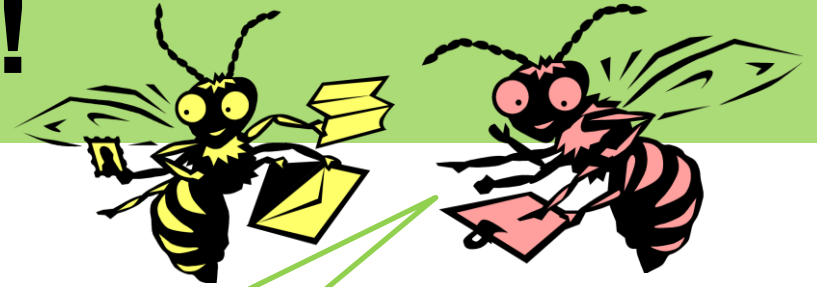
Denne elev er lidt ældre og målene er at øge motivationen hos eleven.

De relevante bøger og materialer samt visualisering af plan A og plan B er i mappen.

En lille lamineret pil på en papirclips viser hvor langt man er kommet, i at øve sig.

Tak for i dag!

**Fælles
afslutning
Spørgsmål?**

Litteratur

Generelt

Bruce Cambell (2009): De mange intelligenser, Virum Dansk psykologisk Forlag
Haddon, Mark (2009): Den mystiske sag om hunden i natten, Rosinante; Haddon, Mark (2003): The curious incident of the dog in the night-time, London, Random House Children's Books
Kutcher, L. Martin (2008): Børn med blandingsdiagnoser, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Levine, Mel (2005): Børn med alle slags hjerner, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Mogensen, Helle Overballe (2010): Børn med særlige behov, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Stokholm, Evy, Nielsen, Bjarne og Holm-Larsen, Signe (2011): Inklusion i klassens fællesskab, Frederikshavn, Dafolo og Danmarks Lærerforening
Adler, Bjørn og Holmgren, Hanna (2003): Neuropædagogik, om kompliceret læring, Lund, Kroghs Forlag
Blakemore, Sarah-Jayne og Frith Uta (2007): Den lærende hjerne, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Fredens, Kjeld (2004): Mennesket i hjernen, Aarhus, Systime Akademisk
Gade, Anders (2006): Hjerneprocesser, Kognition og Neurovidenskab, København, Frydenlund
Kutcher, L. Martin (2008): Børn med blandingsdiagnoser, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Maul, John J. (2007): Mennesket i specialpædagogikken – om mod og fornuft i specialundervisningen, Herning, Special-pædagogisk forlag
Levine, Mel (2004): Hjernen bag lysten til at lære, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Levine, Mel (2006): Med Barnet I Centrum, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Stern, Daniel, N (2002): Spædbarnets interpersonelle verden, København, Hans Reitzels Forlag
Tetzchner, Stephen von (2001): Udviklingspsykologi Barne - og Ungdomsalderen, København, Gyldendal Norsk Forlag,
Charlotte Ringmose, Aase Tromborg, Anne-Marie Beck-Nielsen og Helle Kjærgård (2000): Hjerne og læring, Jelling, Forlaget Munkholm
Anege, Trillingsgaard, Dalby, Mogens og Østergaard, John R (2005): Børn der er anderledes, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Serien Skal jeg fortælle dig om, fra Dansk Psykologisk Forlag.
Serien Psykologi for elever 4-8 og 9-13, fra Dansk Psykologisk Forlag.
Serien Hvad så, fra Dansk Psykologisk Forlag.
Bogserien En overlevelsesguide, fra forlaget Frydenlund.
Holmgren, Allan (red.) (2006). Michael White: *Narrativ teori*. København: Hans Reitzels Forlag.
White, Michael & Morgan, Alice (2007). *Narrativ terapi med børn og deres familier*. København: Akademisk Forlag.
www.peer-education.dk www.dcum.dk www.brugkonflikten.dk <http://inklusionsudvikling.dk/>

Opmærksomhed:

Dam, Dorthe (2006): Eksekutive funktioner, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Dorthe Holm (2012): HVASKO – pædagogik i hverdagen for børn med ADHD, ADHD-foreningen
Erenbjerg, Ane-Marie (2009): At leve med ADHD - Da Rita flyttede ind, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Greenspan, Stanley I (2010): Barnet med ADHD, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Hallas-Møller, Anne-Merete, (2006): Styr dig lige – urolige børn og unge i skole og hjem, med og uden ADHD, København, Frydenlund
Hansen, Mogens (2002): Børn og opmærksomhed, København, Gyldendal
Kutcher, Martin L. og Moran, Marcella (2010): Børn med organiseringsvanskeligheder, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Kutscher, Martin L (2009): ADHD - Et liv uden bremser, en praktisk guide, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Merland, John og Fleicher, Anne Vibeke (2007): Eksekutive vanskeligheder hos børn, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Sandstrak, Pelle (2009): Mr. Tourette og mig, København, Det Schønbergske Forlag
Simonsen, Renée Toft (2007): Wilbur, en møgunge, ADHD-foreningen
Thomsen, Per Hove og Plessen, Kerstin von (red.) (2011): Tics, grimasser og sære ord – en bog om Tourettes syndrom, Virum, Dansk psykologisk Forlag
www.adhd.dk www.hvasko.dk www.nld-gruppen.dk www.ADHDcenter.dk www.munkholm.cc/

Hukommelse:

Blakemore , Sarah-Jayne og Frith Uta (2007): Den lærende hjerne, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Dam, Dorthe (2006): Eksekutive funktioner, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Foer, Joshua (2011): *Moonwalk med Einstein*, København, HR. FERDINAND www.hrferdinand.dk
Gathercole, Susan og Packiam Alloway, Tracy (2009): Børn, læring og arbejdshukommelse, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Hilling, Steen og Howald, Dorthe: Håndbog i hukommelse, Jelling, Forlaget Munkholm
Kutcher, Martin L. og Moran, Marcella (2010): Børn med organiseringsvanskeligheder, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Levine, Mel (2004): Hjernen bag lysten til at lære, Virum, Dansk psykologisk Forlag

www.adhd.dk www.hvasko.dk www.nld-gruppen.dk www.ADHDcenter.dk www.munkholm.cc/

Kommunikation og sprog:

Elbro, Carsten (2007): Læsevanskeligheder, København, Gyldendal
Espen Egebjerg (red.), (2010), Minoritetssprogede med særlige behov, Frederikshavn, Dafolo
Høien, Torleiv og Lundberg, Ingvar (2005): Dysleksi, Herning, Specialpædagogisk forlag
Jolliffe, Wendy (2011): Kooperativ læring i klasseværelset, Frederikshavn, Dafolo A/S
Karmiloff, Kyra og Karmiloff-Smith, Anette (2002): Barnets veje til sprog, København, Nordisk Forlag
Lyck Andreasen, Ingelise og Houmøller, Karin (2004): Børn med semantisk-pragmatiske vanskeligheder, Virum, Dansk psykologisk Forlag
Maul, John J. (1998): TEMA'er i sprog- og talevanskeligheder hos børn, Herning, Special-pædagogisk forlag
Tetzchner, Stephen von (2001): Udviklingspsykologi Barne - og Ungdomsalderen, København, Gyldendal
Norsk Forlag Tetzchner et al (2003): Barns språk, København, Gyldendal Norsk Forlag

www.uvm.dk http://www.emu.dk www.detdigitalespejl.dk

Sanser og motorik:

Bauer, Joakim (2010): Hvorfor jeg føler dét, du føler, Valby, Borgen
Edwards, Betty (1989): Kunsten at se, Viborg, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S
Hart, Susan (2006): Hjerne, samhörighed, personlighed, København, Hans Reitzels Forlag
Samuelsson, Stefan m.fl Dysleksi og andre problemer med skriftsproget, Virum, Dansk Psykologisk Forlag
Sindø Ingrid (2012): Tics & Tourette - Håndbog i at leve med tics, Virum, Dansk Psykologisk Forlag
Thomsen, Per Hove og Plessen, Kerstin von (red.) (2011): Tics, grimasser og sære ord – en bog om Tourettes syndrom, Virum, Dansk psykologisk Forlag

www.djeeo.dk/da/gps-spillet-djeeo www.vidensbrond.dk/
www.dyspraksi.dk/om-dyspraksi
www.design.emu.dk/artikler/0636-bevaegelse.html#indhold29960997
www.emu.dk/gsk/fag/idr/tmi/index.html
www.Sundhedsguiden.dk www.specialpaedagogik.dk

Social adfærd og empati:

- Adolfson, Helen og Öhrskog, Line Elmfeldt (2008): Børn og adfærd, Virum, Dansk psykologisk Forlag
- Antologi af: Red. Kristensen, René; Stern, Daniel; Lang, Peter; McAdam, Elspeth; Aarts, Line og Josje; Tønnesvang, Jan; Juul, Jesper; Jensen, Helle; Bråten, Stein; og Hundeide, Karsten (2006): Fantastiske forbindelser - relationer i undervisning og læringsmøder, Frederikshavn, Dafolo
- Attwood, Tony (2005): En fod ude – En fod inde, Aspergers syndrom, Virum, Dansk psykologisk Forlag
- Bastiansen, Gry (2013): Børn med eksplosiv adfærd, Akademisk Forlag
- Fleischer, Anne Vibeke og Mølbak, Rikke (2011): Vind over vreden – Stine og Mads og problemvrede, Virum, Dansk psykologisk Forlag
- Frith, Uta (2005): Autisme – En gådes afklaring, København, Hans Reitzels forlag
- Greene, Ross W. (2009): Det eksplosive barn, Sønderborg, Pressto
- Greene, Ross W. (2010): Fortabt i skolen, Sønderborg, Pressto
- Hallas-Møller, Anne-Merete (2006): Styr dig lige – urolige børn og unge i skole og hjem, med og uden ADHD, København, Frydenlund
- Hart, Susan (2010): Den følsomme hjerne, Hans Reitzels Forlag
- Hyman, Bruce M. og Pedrick, Cherry (2011): OCD – guide til at slippe tvangstanker og – handlinger, Virum, Dansk psykologisk Forlag
- Kofoed, Jette og Søndergaard, Dorthe Marie (2009): Mobbning - Sociale processer på afveje, København, Hans Reitzels forlag
- Lorentzen, Per (2008): Fra tilskuer til deltager, Aalborg, Materialecentret, www.matchen.dk
- Love, Joshua (2010): Joshua lærer - at få styr på sin verden, Virum, Videnscenter for Autisme
- Nordborg-Løvstad, Kate (2008): GUA – sammenhæng og virkelighed, København, Frydenlund
- Peeters, Theo (2002): Autisme, Virum, Videnscenter for Autisme
- Rasmussen, Eskild (2005): I periferiens centrum - voksne med Aspergers syndrom, Virum, Dansk Psykologisk Forlag
- Sachs, Oliver (1996): En antropolog på Mars, København, Spektrum
- Stallard, Paul (2006): Gode tanker gode følelser, Virum, Dansk psykologisk Forlag
- Stern, Daniel N. (2000): Spædbarnets interpersonelle verden, København, Hans Reitzels Forlag
- Trillingsgaard, Anegen (1994): Blind for andres sjæleliv – om autistiske børns sociale mangler Århus Universitet, Nordisk Psykologi
- Vermulen, Peter (2001): Jeg er noget helt særligt, Virum, Dansk psykologisk Forlag
- Vestergaard, Anja og Eriksen, Mette Elmose (2002): Det kommer ikke af sig selv, Aarhus Amt, Langagerskolen
- Wing, Lorna (1973): Autistiske børn, Valby, Borgens Forlag (udsolgt)
- Wing, Lorna (1997): Det autistiske spektrum: en vejledning for forældre og fagfolk, København, Hans Reitzels Forlag

www.autisme.dk www.autismeforlaget.dk

www.autismeportalen.dk

www.guu-gua.dk www.teacch.com

www.dpf.dk

www.emu.dk/gym/tvaers/studiekp/laerere/metoder/taksonomiskniveauer.html

www.uvm.dk/Publications/AnvendtHf/All%20pages.html